

Уманський державний педагогічний університет імені Павла
Тичини

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь магістр

на тему:

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Виконав: студент II курсу,
261 групи (денної форми навчання)
Галузь знань: 23 Соціальна робота
Спеціальність: 231 Соціальна робота

Горовой Віктор Олександрович
Керівник: кандидат педагогічних наук,
доц. Албул І.В.

Рецензент: к.п.н., доц. Роєнко С.О.

Умань – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....		3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ		7
1.1. Сутність понять «внутрішньо переміщені особи», «внутрішні мігранти»		7
1.2. Теоретичний аналіз підходів до соціальної роботи з вимушеними мігрантами із зони військового конфлікту...		15
1.3. Міжнародний досвід соціальної роботи з ВПО.....		21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ		31
2.1. Дослідно-експериментальна робота з визначення основних потреб та ресурсів вимушених переселенців....		31
2.2 Державна та громадська підтримка ВПО		47
2.3. Форми та методи оптимізації соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах триваючого збройного конфлікту.....		56
ВИСНОВКИ.....		75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....		79
ДОДАТКИ.....		86

ВСТУП

Актуальність проблеми.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року спричинило нову хвилю вимушеної зміни місця проживання мільйонами українських громадян, які рятуючи своє життя і членів сім'ї змушені були переміститися в пошуках безпечних куточків та адаптуватися в нових реаліях сьогодення.

Майже половина населення України зазнала суттєвих потрясінь – люди були змушені переселитися у інші безпечніші області України чи за кордон, а хтось не зміг вибратись через окупацію рашистами або через знищену дорожню інфраструктуру чи недостатню кількість ресурсів для цього. Це новий виклик для нашої країни, тож важливо розуміти, як оптимально організувати підтримку таких людей у воєнний період

За таких умов внутрішньо переміщені особи потребують особливої уваги і допомоги зі сторони держави, небайдужих громадян, громадських організацій та міжнародної спільноти.

Вимушено переміщені особи (ВПО) потребують матеріальної, фінансової, соціально-педагогічної і психологічної допомоги та підтримки. Ситуація постійного стресу, зумовленого вимушеним від'їздом з постійного місця проживання, порушення стабільності та звичного стану життя, втрата годувальників, друзів, родичів, позбавлення батьківської турботи негативно впливає на особистість. Найгостріше ця ситуація сприймається дітьми, які психологічно чутливі до травмуючих ситуацій.

Складне становище провокує виникнення відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності та самооцінки, зростання тривожності, агресивності, появи негативного ставлення до інших. Саме тому проблема соціальної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями є не тільки політичною, а й соціальною, і вимагає комплексної соціально-педагогічної

роботи з використанням особливих ресурсів для її розв'язання, зокрема, полегшення соціального становища вимушених переселенців та їх сімей.

Проблеми мігрантів, біженців, переселенців складають широке коло теоретичних та практичних проблем, яким присвячено численні дослідження у різних галузях науки. Аналіз поглядів учених на роль соціального працівника та специфіку його професійної діяльності з вимушеними переселенцями дозволяє вирізнити найважливіші напрями цієї роботи, а інтеграція зазначених поглядів сприяє побудові ефективних соціальних технологій допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Теоретичну значущість роботи з переміщеними особами у воєнний та кризовий період розкрили у своїх працях такі вчені, як А. Акмалова, І. Зверева, Г. Лактіонова, А. Капська, В. Панок та ін.

Значна кількість наукових розвідок розкриває окремі аспекти проблеми внутрішньої міграції в кризові періоди. Так, дослідники О. Балакірева, О. Новікова, О. Амоша, В. Антонюк, І. Григоренко, Н. Савельєва, М. Дем'яненко, К. Кассас., І. Козинець, К. Крахмальова, Л. Шестак розкривають соціальні аспекти цієї проблеми; І. Кудря, Т. Кульчицький, Н. Мазіна, О. Макарова, Н. Максимовська, М. Малиха, О. Проценко, Ю. Пащенко, Л. Мельник аналізують основи соціально-правового захисту осіб даної категорії; Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан, Н. Синковець, Т. Старинська, О. Субботіна, М. Сірант, І. Трубавіна, І. Куратченко, Н. Чуйко, О. Ляшук приділяють увагу вивченню значення особистісного ресурсу ВПО, дослідженню умов їх ресоціалізації у новій громаді та розробці практичних рекомендацій.

Також ефективність вирішення соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб вагомим чином залежить від наявності в країні належної нормативно-правової бази, яка в сучасних реаліях військового конфлікту знаходиться у стані постійного формування та вдосконалення.

Проблема внутрішньої міграції має комплексний характер, є надзвичайно актуальною в умовах постійної російської агресії, вимагає

особливої уваги з огляду на велику кількість осіб, які потребують соціальної допомоги та підтримки, що і зумовило вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту»**.

Мета дослідження – проаналізувати особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту, узагальнити досвід громад у вирішенні проблем осіб вказаної категорії.

Об’єкт дослідження – ресоціалізація внутрішньо переміщених осіб в умовах нових територіальних громад.

Предмет дослідження – особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз сучасних підходів до соціальної роботи з вимушеними мігрантами, розкрити сутність основних понять дослідження.
2. Вивчити міжнародний досвід соціальної роботи з ВПО, виокремити основні тенденції та перспективи.
3. На основі результатів досліджень вітчизняних та міжнародних агенцій, а також дослідно-експериментальної роботи на базі Управління праці та соціального захисту Уманської міської ради дослідити соціальний портрет українських переселенців, визначити основні потреби та ресурси.
4. Узагальнити форми та методи оптимізації соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в нових територіальних громадах в умовах триваючого збройного конфлікту.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, зокрема соціально-педагогічної, літератури для узагальнення теоретичних підходів щодо соціальної роботи з вимушеними мігрантами; емпіричні – спостереження, опитування, анкетування, бесіди,

вивчення документації, експертна оцінка; методи визначення кількісних та якісних характеристик отриманих результатів.

Теоретичне значення полягає у визначенні та обґрунтуванні особливостей соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, узагальненні рекомендацій щодо оптимізації форм та методів ресоціалізації ВПО у нових територіальних громадах в умовах триваючого збройного конфлікту.

Практичне значення полягає Теоретичний та практичний матеріал кваліфікаційної роботи може бути використаний у практичній діяльності соціальних працівників, фахівців установ соціального захисту, центрів зайнятості, волонтерських організацій.

Експериментальна база дослідження: Управління праці та соціального захисту Уманської міської ради.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати досліджень оприлюднено на науково-практичних конференціях та семінарах:

Всеукраїнські науково-практична конференція «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 22 квітня 2021 р.), «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (11 жовтня 2022 р.). Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації: Горовой В.

Структура роботи. Дана робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменування) та додатків. Загальний обсяг роботи - 96 с., з них: основного тексту – 78 с.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

1.1. Сутність понять «внутрішньо переміщені особи», «внутрішні мігранти»

Термін «переміщена особа» почав широко використовуватися під час Другої світової війни, в результаті якої близько 10 млн. чоловік було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Сутність поняття значно розширилась в останні півстоліття. Категорію «переміщених осіб» також часто прирівнюють до категорії вимушених мігрантів.

Термін «біженець» широко використовується як синонім до переміщених осіб. Проте, згідно з Конвенцією про статус біженців, до якої у 2002 р. приєдналася Україна, використовувати слово «біженець» до українських громадян є некоректним. Йдеться виключно про переселенців або внутрішньо переміщених осіб, що призводить до плутанини між загальним описом класу тих, хто залишив своє місце проживання, але не покинув межі держави, і підгрупу юридично визначених біженців, які користуються міжнародним правовим захистом.

Внутрішньо переміщених осіб слід відносити до групи внутрішньої міграції, зумовленої некерованими факторами, такими як природні катаклізми, військові сутички та інше. Перебуваючи де-факто у стані війни, Україна постала перед проблемою вимушених переселенців. Через відсутність подібних прецедентів у минулому нормативно-правова база українського законодавства не містила відповідних положень щодо регулювання вищезазначеного явища. Серед численних проблем, перед якими наразі постала Україна, явище вимушеної міграції є не лише наслідком

військового конфлікту, але й виступає в ролі індикатора готовності українського суспільства до кризових ситуацій.

Необхідність допомоги внутрішньо переміщеним особам продемонструвала слабку систему інституційного механізму реалізації прав і свобод громадян на території нашої держави, а також відсутність ресурсів, потрібних для задоволення потреб даної категорії населення.

Згідно з Керівним принципом УВКБ ООН (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців) з питання про переміщення осіб усередині країни, особи, переміщені всередині країни, визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародновизнаний державний кордон країни.

Міграція населення (лат. *migratio* — переселення) — переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час. Людей, які вчиняють міграцію, називають мігрантами.

Розрізняються зовнішні міграції (міжконтинентальні, міждержавні) і внутрішні (всередині країни — між регіонами, містами, сільською і міською місцевістю тощо). Особи, які переселилися за межі країни, — емігранти, які переселилися в країну — іммігранти. Різниця між кількістю іммігрантів і емігрантів — міграційне сальдо — безпосередньо впливає на кількість населення країни.

Відповідно до законодавчих актів України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства,

порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Внутрішньо переміщені особи — це особи, змушені раптово тікати зі своїх будинків у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни.

Фактично, внутрішньо переміщені особи, це особи, які підпадають під визначення вимушені переселенці, але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом.

Специфіка внутрішньо переміщених осіб полягає в тому, що, будучи громадянами держави і залишаючись на її території, вони знаходяться під винятковою юрисдикцією і захистом своєї країни, навіть якщо сама держава і не в силах забезпечити такий захист. Тому надання допомоги таким особам з боку міжнародних органів може кваліфікуватися як втручання у внутрішні справи держави. Міжнародними органами, що надають допомогу внутрішньо переміщеним особам є: – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців – Міжнародний комітет Червоного Хреста – Міжнародна організація з міграції – Спеціальний представник ООН у справах осіб, переміщених всередині країни.

Міграція як складний соціально-політичний та соціокультурний феномен є важливою проблемою людства, адже цей процес нерозривно пов'язаний з етнічними, економічними, географічними, демографічними, політичними аспектами життя сучасних суспільств. Серед різних типів міграції окремо виділяється внутрішня міграція – переміщення в кордонах певної держави, що є не менш важливою, ніж міждержавна для економічного та соціального розвитку країни. Не впливаючи на чисельність населення країни в цілому, внутрішня міграція спричиняє зміни в розміщенні населення, статево-віковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, напрямку

пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села. Для сучасних суспільств внутрішньодержавна міграція є однією з основних форм територіальної мобільності. Залежно від того, як втягуються в процес переселення люди (цілком добровільно, або їх змушують переселятися, або їх женуть страшні обставини – загроза життю, війна, голод, політичні переслідування) виділяють три види міграції: добровільні, вимушені, примусові міграції. Згідно глосарію Міжнародної організації міграції вимушена міграція – це загальний термін, який використовується для характеристики міграційних процесів, у яких є елемент примусу, такий як загроза життю та існуванню внаслідок природних або людських факторів (наприклад, переміщення біженців або переміщених осіб, а також переміщення людей через природні чи екологічні катастрофи, хімічні або атомні аварії, голод чи реалізацію проектів розвитку). Одним із наслідків вимушеної міграції є поява окремої категорії людей, а саме – внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Е. Равенштейн сформулював одинадцять міграційних правил:

1. Найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані.
2. Міграція відбувається поступово.
3. Мігранти направляються в основному у великі торговельні і промислові центри.
4. Кожному міграційному потоку відповідає свій поворотний потік.
5. Міські жителі менш схильні до міграції, ніж сільські.
6. При місцевих міграціях більш активні жінки, при міжнародних міграціях – чоловіки.
7. Серед мігруючих людей за межі своєї країни більшість самотніх, сім'ї мігрують рідко.
8. Зростання великих міст більшою мірою обумовлене міграцією населення, ніж природним приростом.
9. Масштаби міграції зростають із розвитком промисловості й торгівлі, і особливо – з розвитком транспорту.
10. Більшість мігрантів із сільської місцевості направляються у великі промислові і торгові центри.
11. Економічні причини міграції є визначальними.

Також не існує певного консенсусу щодо питання «коли закінчується внутрішнє переміщення», тобто коли особа більше не повинна розглядатися

як така. Виділимо два основні незмінні критерії, які характеризують внутрішнє переміщення. Першим критерієм є недобровільний характер руху. Другим критерієм є те, що внутрішньо переміщені особи мігрують в межах національних кордонів. Але тут існує можливість раптової зміни кордону, наприклад, як це сталося з розпадом колишньої Югославії та Радянського Союзу або анексією Криму. Тому кращим є формулювання «ті, хто не перетнув міжнародно визнаний державний кордон». Треба відмітити, що люди можуть стати внутрішньо переміщеними особами» не лише внаслідок переселення, але і в очікуванні таких наслідків: люди можуть змінювати місце проживання не тільки в результаті певних наслідків, а й для того, щоб уникнути їх.

Ще однією особливістю ВПО є те, що цей термін не надає правового статусу, а скоріш має описовий характер. У той час, як біженці, втративши захист своєї країни та перебуваючи за межами своєї власної держави, вимагають спеціального правового статусу, права та гарантії, спричинені фактом, що вони є людьми та громадянами або звичайними мешканцями певної держави, це не є необхідним для ВПО. Також на сьогодні не існує певного консенсусу щодо того, протягом якого періоду необхідно вважати людину внутрішньо переміщеною особою та коли цей статус має бути припинений. Для деякого внутрішнє переміщення закінчується лише після повернення ВПО та ефективного скасування їхнього переміщення. Однак, оскільки безпечне повернення не завжди можливе, це може призвести до ситуацій, коли внутрішнє переміщення має перспективу ніколи не закінчитися, і, натомість, складне становище передається наступним поколінням. З іншого боку, внутрішнє переміщення може закінчуватися різко, навіть через кілька місяців після фактичного переміщення. У деяких випадках саме здатність або готовність уряду надавати гуманітарну допомогу є вирішальним фактором. Уряди можуть оголосити, що внутрішнє переміщення закінчилося, щоб дати змогу країні повернутися до норми, навіть якщо фактичні умови передбачають інше.

Багато внутрішньо переміщених осіб знаходиться у скрутних обставинах протягом років або навіть десятиліть.

Багато переселенців, переміщених унаслідок конфліктів, стихійних лих, проектів державного чи приватного розвитку, залишаються без надійних та безпечних умов проживання та засобів до існування протягом багатьох років і стикаються з дискримінацією, пов'язаною з їхнім переміщенням. Їхні потреби розвиваються з часом, і тривале переміщення часто пов'язане із зубожінням, збільшенням проблем уразливості та захисту, що підриває стійкість до подальших потрясінь та стресів.

Таким чином, хоча ВПО часто характеризуються в контексті концепції «внутрішніх біженців», фактично внутрішнє переміщення набагато ширше, ніж концепція біженця. Це не обмежується лише конфліктами та переслідуванням, але охоплює інші причини примусового переселення, включаючи стихійні лиха, а також можуть охоплювати людей, змушених переселятися за проектами розвитку.

Ключовою віхою в історії становлення поняття «внутрішньо переміщена особа» було створення «Керівних принципів» внутрішнього переміщення (Керівні принципи УВКБ ООН). Вони складають 30 стандартів, які визначають засоби захисту, доступні для внутрішньо переміщених осіб. Дані принципи деталізують права та гарантії, що стосуються захисту ВПО від примусового переміщення, їхнього захисту та допомоги під час переміщення, досягнення тривалих рішень.

На сьогоднішній день, згідно з Керівними принципами УВКБ ООН із питань про переміщення осіб всередині країни, внутрішньо переміщені особи визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки чи місця проживання через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних техногенних катастроф, та які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни.

В офіційному українському дискурсі «внутрішньо переміщена особа» – це «громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру».

Дослідження феномену ВПО потребує створення певної теоретичної бази. Слід зазначити, що серед теорій міграцій практично не існує теоретичних підходів, які присвячені виключно концептуалізації феномену внутрішньо переміщених осіб, оскільки більшість теорій стосуються міждержавних міграцій. Використовуючи дані теорії, спробуємо адаптувати їх, фокусуючись саме на проблематиці вимушеної внутрішньої міграції та ВПО. Теорія «тяжіння та виштовхування (pull / push)» була розроблена Е. Лі у 1966р. Він припустив, що людина зважується на міграцію в залежності від факторів, що існують та детермінуються в країнах вибуття, факторів, що існують в країні прибуття, від так званих «проміжних обставин» (дистанція, міграційна політика тощо), а також детермінантами, пов'язаними з індивідуальними характеристиками мігрантів. У кожній країні можна виділити фактори, які утримують населення на даній території (нейтральні чинники), що виштовхують його (push-factors) або його притягують (pull-factors). Одночасно з даними факторами діють різні обставини (третья група чинників), які виступають у якості обмеження міграційних потоків (проміжні перешкоди). Крім цього діють ще особисті суб'єктивні чинники, що впливають на прискорення або уповільнення міграції унаслідок неоднакової схильності до міграції.

Теорія «тяжіння та виштовхування» може бути використана також для розгляду феномену ВПО, якщо замістити «країни» на «регіони». Наприклад, якщо брати Україну, то для жителів Донбасу одним із виштовхуючих «жорстких» факторів стали воєнні події на сході країни, «м'якими» факторами виступали напружена політична ситуація у регіонах, рух за

відділення Донбасу. Змінюючи місце проживання, переселенці обирали ті регіони, що так чи інакше притягували їхню увагу (територіальна близькість до зони анти-терористичної операції, мова у регіоні переселення, крупні адміністративні центри з розвиненою інфраструктурою, наявність знайомих та рідних у регіоні переселення, досвід переселення від тих, хто вже виїхав та ін). Серед обмежень до переїзду можна виділити транспортні витрати, брак інформації та негативні стереотипи про регіон переселення та ін.

Згідно з теорією міграційних систем / мереж у країнах в'їзду та виїзду формується «міграційна мережа», початок якої прокладають «мігранти-першопроходці». Вони полегшують процес переселення для наступних хвиль мігрантів. Значна частина переселенців вибирає конкретне місце призначення, ураховуючи наявність там родичів або діаспор співвітчизників. Завдяки соціальній мережі у формі контактів із друзями, сім'єю та роботодавцями люди отримують та акумулюють соціальний капітал, що мінімізує ризики, пов'язані із переїздом.

Концепція трьохстадійності міграційного процесу, що була сформульована Т. Заславською та Л. Рибаківським базується на трьох стадіях. Перша – це формування міграційної мобільності (рухливості) населення, яка залежить від демографічних, етнічних і соціально-економічних характеристик. Друга стадія – це сам процес переміщення, що відбувається в певний час у рамках тієї чи іншої території. Третя завершальна стадія являє собою процес приживання мігрантів на новому місці проживання, пристосування мігранта до суспільства і суспільства до переселенця. Термін «приживання» можна застосувати до внутрішніх мігрантів, або в деяких випадках до зовнішніх мігрантів тієї ж національної групи, що і корінне населення. В цьому випадку приживання характеризує процес пристосування до нового місця проживання і суспільства мігрантів, близьких до корінного населення за культурним рівнем, етнічною та релігійною приналежністю.

Дані теорії та концепції – теорія «тяжіння та виштовхування», теорія міграційних систем / мереж, концепція трьохстадійності міграційного процесу можуть бути застосовані для дослідження ВПО, але не у вимірах «країна вибуття – країна прибуття», а в «регіональному» вимірі певної країни.

Серед теорій, що є плідними для дослідження внутрішньо переміщених осіб, зазначимо теорію самоактуалізації А. Маслоу, теорію категоризації Г. Теджфела та Дж. Тернера, теорію акультурації (адаптації) Дж. Беррі, теорію травми соціальних змін П. Штомпки, теорію інкультурації.

Теорія самоактуалізації Маслоу може використовуватися задля аналізу мотивів міграційної та адаптаційної поведінки переселенців і вибору стратегії їхньої інтеграції. Дослідник виділяє п'ять фундаментальних людських потреб: фізіологічні, потреба у безпеці, соціальні, потреба у самоповазі та самоактуалізація. Коли людина опиняється у складному становищі, що загрожує її життю або перспективі цієї загрози, якщо це міграція через воєнні конфлікти, техногенну або природну катастрофу, порушується її потреба у безпеці.

Отже, термін «внутрішньо переміщена особа» пройшов довгий шлях від виникнення до відокремлення від понять «біженці» та «економічні мігранти» та становлення як окремої категорії теоретизування та практичного використання.

1.2. Теоретичний аналіз підходів до соціальної роботи з вимушеними мігрантами із зони військового конфлікту

Сучасні дослідники у соціальній роботі з мігрантами загалом та в роботі з вимушеними переселенцями зокрема виокремлюють три сфери життя людини, через які відбувається адаптація, пристосування переселенців:

1. Природно-антропологічна сфера, для якої постає механізм територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці. Оскільки дана сфера пов'язана з домівкою, природою, системою побутового

обслуговування, переселенцю необхідна допомога в створенні нової ідентичності на новому місці.

2. Агентно-професійна сфера покликана забезпечити професійну адаптацію завдяки отриманню місця роботи, конкурентоспроможних якостей, їх репрезентації на ринку праці, збереженню трудової практики за фахом. У цьому випадку соціальний працівник активно співпрацює зі службами зайнятості, які займаються працевлаштуванням переселенців.

3. Духовно-культурна сфера допомагає підтримувати духовні цінності й духовну гідність. Тому найголовнішим завданням для соціальних працівників є допомога у відновленні та задоволенні духовних, соціокультурних потреб переселенців. У своїй взаємодії ці три сфери сприяють зміцненню та активізації адаптаційного потенціалу особистості, запобіганню негативних впливів на неї, забезпечують охорону та захист прав.

Відповідно до такого підходу сьогодні органами соціального захисту населення ведеться різнобічна робота щодо адаптації вимушених переселенців із зони бойових дій до нового місця. Соціальні працівники допомагають кожній людині, що звернулася, у вирішенні її особистих соціальних, економічних, правових й інших проблем, сприяють у встановленні чи відновленні необхідних їй соціальних відносин.

У соціальній роботі з вимушеними мігрантами можна умовно виділити такі два види:

1. Практична соціальна робота (робота з конкретною людиною чи групою людей, що потребують соціальної допомоги).

2. Організаційна робота (організація роботи соціальної служби, розробка конкретних програм діяльності тощо). Практична соціальна робота проводиться за власне соціальним, соціально-психологічним, соціально-педагогічним, соціально-правовим, медико-соціальним, фінансовим, соціально-економічним, матеріальним, соціально-інформаційним та соціально-трудоваим напрямками.

В.Г. Панок виділяє наступні напрями роботи з вимушеними переселенцями:

1. Соціальний напрямок (робота здійснюється в контактi з різними відомствами, в тому числі з Пенсійним фондом) містить у собі: – проведення соціальних консультацій; – проведення заходів щодо соціальної реабілітації в стаціонарних і нестаціонарних умовах; – соціальна діагностика; – допомога мігрантам в одержанні пенсій і допомог; – сприяння організації груп самопомоги і взаємодопомоги; – виявлення осіб з девіантною поведінкою з числа мігрантів і асоціальних родин; – профілактика бездомності (включаючи сприяння в одержанні гуртожитку, тимчасового житла чи придбанні власного житла); – профілактика дитячої безпритульності (включаючи влаштування дітей у дитячі будинки і будинки-інтернати); – сприяння поверненню майна мігрантів і одержанню ними компенсацій; 22 – взаємодія з різними державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги мігрантам.

2. Соціально-інформаційний напрям (робота здійснюється в контактi з Держкомстатом та засобами масової інформації): – інформування мігрантів про діяльність соціальних служб; – збір інформації про вимушених мігрантів (у тому числі і від самих мігрантів) і її систематизація з метою організації оптимальної соціальної роботи з даною категорією населення.

3. Соціально-психологічний напрям (робота здійснюється в контактi з органами освіти й охорони здоров'я): – психологічне консультування; – психологічна корекція і допомога в соціальній адаптації; – психологічна допомога в гострих кризових ситуаціях і умовах після травматичного стресу; – психопрофілактика стресу; – проведення психологічних тренінгів; – навчання аутотренінгам і психологічній саморегуляції; – психологічна діагностика розвитку дітей і підлітків з родин переселенців.

4. Соціально-педагогічний напрям (робота здійснюється в контактi з органами освіти, охорони здоров'я і правопорядку): – проведення консультацій з питань родини і виховання дітей; – соціально-педагогічна

робота з дітьми і підлітками; – спеціалізована (корекційна) соціально-педагогічна допомога дітям підліткам, що потребують її; – соціально-педагогічна допомога дітям і підліткам, що мають проблеми в навчанні; – контроль за одержанням освіти дітьми і підлітками з родин вимушених мігрантів; – професійне консультування і сприяння одержанню професійної освіти підлітками і молоддю.

5. Соціально-правовий напрям (робота здійснюється в контакті із судовими і правоохоронними органами): – захист прав внутрішніх мігрантів; – надання мігрантам інформації про їхні права й обов'язки; – соціально-правове консультування.

6. Медико-соціальний напрям (робота здійснюється в контакті зі службами охорони здоров'я): – медико-соціальне консультування; – надання долікарняної медичної допомоги; – сприяння в проведенні диспансеризації; – виявлення хронічно хворих і непрацездатних і організація для них спеціалізованих медико-соціальних консультацій; – соціально-психіатрична діагностика і допомога; – надання сприяння в придбанні ліків і інших медичних засобів; – за необхідності виділення фінансової допомоги на лікування; – направлення у спеціалізовані медичні установи.

7. Фінансовий напрям - надання стартової допомоги (надання позичок): – надання фінансової допомоги на основі принципу індивідуального підходу до кожної конкретної ситуації.

8. Соціально-економічний напрям: – консультування з соціально-економічних питань; – надання допомоги в досягненні економічної самостійності; – сприяння підвищенню рівня доходів мігранта.

9. Матеріальний напрям (робота здійснюється в контакті з громадськими організаціями): – надання продуктової допомоги продуктами харчування; – надання речової допомоги; – надання іншої натуральної допомоги (ліки, будматеріали тощо).

10. Соціально-трудоий напрям (робота здійснюється в контакті із службами зайнятості населення): – сприяння в одержанні основної і

додаткової роботи; – сприяння у відкритті власної справи; – консультування з питань праці, зайнятості і профорієнтації; – допомога в професійній підготовці і перепідготовці.

Перелік напрямів як і їхнє змістове наповнення сьогодні є далеко недосконалими та потребують ретельного аналізу й розвитку. Так, якщо соціальна робота у фінансовому напрямі досить обмежена, то за рахунок удосконалення організаційних і технологічних елементів можливе значне поліпшення соціальної роботи в інших напрямках. Проблематика дослідження вимагає більш ретельного аналізу соціально-педагогічного напрямку роботи з переселенцями із зони бойових дій.

Так, І.Д. Зверева та ряд інших дослідників у соціально-педагогічній роботі з переселенцями виокремлюють дві групи проблем, які потребують негайного вирішення: – об'єктивні, пов'язані із забезпеченням правової нормативної бази- фінансування, матеріального постачання, забезпеченням життєдіяльності переселенців, а також підготовкою штату соціальних працівників; – суб'єктивні – підтримка правової гідності людини, допомога у «відновленні» функцій в новому мікросоціумі для її успішної самореалізації, забезпеченні умов для формування у особистості соціальних якостей, а також соціально-психологічна підтримка. Важливим є розвиток у вимушених переселенців здатності самостійного вирішення проблем та подолання труднощів.

А.Й. Капська виокремлює такі функції соціального працівника, успішна реалізація яких, на нашу думку, сприятиме налагодженню ефективної соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями: 25 – соціально-побутова – сприяння у наданні необхідної допомоги у поліпшенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації нормального побуту; – соціально-медична – організація роботи по проведенню профілактики- захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я у наданні медичної допомоги; – соціально-педагогічна – створення сприятливих умов для соціальної- адаптації, всебічного розвитку особистості,

виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності; – соціально-психологічна – проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних відносин людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги у соціальній реабілітації.

Оскільки проблема переселенців зі сходу України має комплексний характер, що пов'язано з наявністю у ній як об'єктивного, так і суб'єктивного чинника, то й соціальна-педагогічна допомога, соціальна робота з цією категорією населення має носити інтегративний характер, включати всю сукупність необхідних заходів, та забезпечувати ефективне виконання основних функцій у їхньому гармонійному поєднанні.

Визначальна роль у цій справі належить соціальному педагогу, працівнику соціальних служб, які виступають посередниками між адміністративно-правовою системою соціального захисту і переселенцями та їхніми сім'ями. Саме ці фахівці покликані забезпечити доступність для клієнтів комплексу послуг, які надають наявні в регіоні соціальні служби. Робота соціального педагога спрямована на допомогу переселенцям у набутті навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі, частиною якого є найближче оточення – сім'я, трудовий колектив, сусіди, а також надання ефективних гуманітарних послуг з метою поліпшення якості життя переселенців.

На державному рівні організовано систему допомоги цій категорії населення. Але, як свідчить практика та інформація зі ЗМІ, українська держава виявилася неготовою до вирішення подібної проблеми, оскільки активізувалась вона несподівано, та й досвіду подолання й налагодження кризової ситуації такого рівня наша країна не мала. Аналізуючи ситуацію, що склалася, у якості позитиву відзначимо активну участь у наданні допомоги Україні що цілого ряду міжнародних організацій, серед яких представництво ООН, ПРООН, співробітники різних програм Міжнародного комітету Червоного Хреста, USAID тощо.

1.3. Міжнародний досвід соціальної роботи з ВПО

Семигіна Т.В., докт. політ. наук, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Гусак Н.Є., канд.соціол.наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Трухан С.О., Міжнародна організація «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я»

Поява ВПО – виклик для України та її соціальної політики, системи соціальних служб та соціальних працівників, адже чинна в країні система соціальної підтримки не передбачала роботи з такою групою клієнтів, а фахівці не були підготовлені для неї, не володіли належним методологічним інструментарієм для роботи.

Переміщення порушує соціальну екологію людини, зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної «пастки бідності» (пастки утриманства), і тому зумовлює потребу в допомозі з боку соціальних працівників.

Шляхи вирішення проблем та задоволення потреб ВПО розглядали в контексті інтеграції як такої, розвитку місцевих громад, захисту прав дітей, роботи з жінками тощо.

Таким чином, вивчення проблем і потреб ВПО, програм для цієї вразливої групи не є новою практикою в світі. Тому Україні при плануванні своїх соціальних програм доцільно скористатися міжнародним досвідом. Актуальним видається осмислення перших кроків української практики соціальної підтримки ВПО, надання їм послуг кризового втручання й первинного психологічного консультування, співставлення вітчизняного досвіду із міжнародним.

Права і свободи внутрішньо переміщених осіб та особливості роботи з ними закріплені в таких міжнародних документах, як «Керівні принципи з питань про переміщених осіб всередині країни» УВКБ ООН та IV Женевська конвенція. Міжнародний досвід показує, що вирішення проблем та задоволення потреб ВПО є предметом професійної діяльності соціальних працівників. Соціальна підтримка ВПО у світі почала розвиватися фактично

відразу після Другої світової війни і сьогодні регулюється таким міжнародним документом, як «Переміщені особи», ухваленим у 2012 р. Міжнародною федерацією соціальних працівників.

У документі йдеться про те, що робота з переміщеними особами повинна спрямовуватися на забезпечення стійкості, подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення виробничого потенціалу, відновлення соціальнокультурних та громадських структур, а також особистої та колективної спроможності активно сприяти національному та регіональному розвитку. Метою соціальної роботи в таких випадках є сприяння незалежності та розвитку громад, а не їх виживання. Відповідно, послуги для переміщених осіб повинні бути колективними та системними, а не фрагментарними, і надаватися у вигляді разових послуг від приватних осіб.

На соціальні аспекти проблеми внутрішньо переміщених осіб та соціально-психологічне консультування цієї групи осіб звертає увагу й Всесвітня організація охорони здоров'я у своїх методичних рекомендаціях, зокрема щодо надання першої психологічної допомоги переміщеним особам.

Аналіз програм, які застосовувалися у роботі з вимушено переміщеними особами та впроваджувалися державними й недержавними організаціями різних країн світу, дає підстави виокремити з-поміж них **загальні та специфічні** [9].

До загальних програм належать ті, що стосуються:

- 1) наявних умов (представництво інтересів, аутріч-робота, гуманітарна допомога, охорона здоров'я, покращення наявних умов життя);
- 2) попереднього досвіду людей (консультування при травмі, реабілітація, підтримка, соціальні та рекреаційні програми);
- 3) ситуації в групі (самодопомога, розвиток громад, побудова стосунків у громаді);
- 4) майбутніх потреб (освіта, розвиток навичок та розбудова громад, формування наступних поколінь у таборах).

До специфічних програм можна віднести ті, що стосуються:

1) сім'ї та окремих її членів (навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, послуги для сімей, програми возз'єднання сімей, специфічні програми окремих країн);

2) специфічних потреб (репатріація та реінтеграція, інтеграція, права людини, орієнтація в нормативному полі).

Аналіз літератури та документів засвідчив, що у роботі з ВПО соціальні працівники можуть застосовувати різні стратегії втручання.

За тривалістю їх можна умовно поділити на:

– короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи);

– довгострокові, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності».

У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки: надання інформації та інструкцій (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати, як використовувати техніки відновлення тощо); використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет); визначення можливої підтримки з боку інших людей; вербалізація емоційних станів; допомога клієнтові у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; надання достатнього часу; використання рефлексії; визначення проблеми такою, що є складною і не має розв'язання; досягнення домовленостей щодо порядку подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи.

Варто зауважити, що при використанні кризового втручання соціальний працівник не впливає на саму кризу чи психотравмуючу подію, а працює лише з її наслідками. Під час кризового втручання соціальні працівники займають директивну позицію і беруть відповідальність на себе.

Аутріч-робота передбачає надання послуги соціальним працівником за межами соціального закладу, у місцях розташування ВПО.

Аутріч-працівники надають послуги у місцях компактного проживання ВПО (таборах тощо). Орієнтована на завдання модель ґрунтується на тактиці «маленьких кроків», коли поступово виконуються певні завдання із відновлення соціального функціонування людини. Ці завдання визначаються під час зустрічі людини (родини) із соціальним працівником і виконуються поступово між зустрічами.

Довгострокові стратегії втручання виходять із того, що допомога ВПО має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок з громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних діях) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинилися за межами звичного середовища і відносин. Деякі автори наполягають, що сталі ефективні результати допомоги переміщеним особам, які постраждали унаслідок військових дій, можливі лише за умови застосування підходу, орієнтованого на розвиток громади, або локальних форм підтримки.

В Україні потреби ВПО і форми їх соціальної підтримки залишаються маловивченими. Адаже організації, які безпосередньо працюють з переміщеними особами, фіксують тільки інформацію від тих осіб, хто до них звернувся. Так, одна з представниць громадської ініціативи розповіла в інтерв'ю таке: «Ми вивчаємо потреби відповідно до запитів громадян – люди звертаються до нас у пошуках роботи, консультацій, допомоги – ми їм це надаємо. Відповідно, робимо собі певні записи, помітки – скільки людей звернулося на день, місяць, на які професії є попит, хто влаштувався, хто ще шукає роботу. Проводимо постійний моніторинг нашої діяльності та моніторинг запитів». Інша респондентка повідомила, що їх організація отримує інформацію як від самих переміщених осіб, так і з інших джерел: «Ми спілкувалися не тільки з самими переселенцями, але й з активістами, які також займалися допомогою переселенцям, ретельно перевіряли всю інформацію; направляли запити в ОДА, спілкувалися з місцевими

депутатами, дізнавалися про кількість та потреби переселенців». ГО «Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка» провів швидку оцінку ситуації та потреб ВПО. За цією оцінкою, задоволено «сьогоденні потреби виживання» (дах, їжа, одяг, безпека, первинна медична допомога, можливості звернення за державною соціальною допомогою тим, хто має на неї право, допомога у працевлаштуванні), а також надано психологічну допомогу, юридичні консультації, дружню підтримку волонтерів тощо.

Окремо УВКБ ООН проведено експертну оцінку потреб ВПО, за результатами якої, до першочергових потреб належать: гуманітарні (їжа та одяг), медичні, житлові, юридичні (відновлення документів), та психологічні. Другорядними, проте не менш важливими, є такі потреби: економічні (пошук роботи та працевлаштування), юридичні (представництво інтересів у суді, юридичні консультації щодо відновлення приватної власності, бізнесу, перереєстрації підприємств тощо), політичні (реалізація виборчого права тощо), соціальні (відновлення соціального статусу, участь у житті місцевої громади, толерантне ставлення з обох сторін, рівний доступ до суспільних благ), культурні та освітні.

За принципом самозаповнення онлайн-опитувальника проведено ще одне дослідження потреб ВПО. Варто зауважити, що результати цих досліджень мають ряд обмежень і не відображають загальну ситуацію щодо проблем ВПО в Україні, адже не було проведено ані комплексного репрезентативного дослідження, ані реальної індивідуальної оцінки потреб, яку мали б здійснити професійні соціальні працівники. Визначені у процесі швидкої оцінки, експертного опитування та проведених інтерв'ю потреби ВПО в Україні не відрізняються від описаних у зарубіжній літературі. За винятком потреб, сформульованих дослідниками ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» як «формування ціннісних орієнтацій: ідентичності з Україною, патріотизму, толерантності, правової культури тощо».

Значну частину роботи щодо допомоги біженцям взяли на себе волонтери і громадські організації, частково підтримані міжнародними партнерами. Опитування представників громадських і державних організацій свідчить, що найбільш поширеною на сьогодні є діяльність, яка стосується покращення умов ВПО (гуманітарна допомога, покращення наявних умов життя в місцях компактного проживання); попереднього травматичного досвіду (консультування при травмі та робота з посттравматичним стресовим розладом, перша психологічна допомога); сімей з дітьми та окремих її членів (забезпечення догляду за дітьми, доступу до освіти); специфічних потреб (орієнтація в нормативному полі).

Так, у місці масового перебування внутрішньо переміщених сімей з дітьми було створено інформаційно-консультаційний пункт. Основні послуги інформаційно-консультаційного пункту: консультації фахівців (соціальні працівники, психологи, юристи), переадресація (до компетентних соціальних та інших служб), ксерокопії та сканування документів (для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо); запис інформації на зовнішні носії (для надсилання в компетентні органи для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо); зв'язок з близькими (через телефон, соціальні мережі, електронну пошту тощо), надання можливості для перегляду оперативних новин з рідного міста, надання можливостей для перегляду розкладу руху транспорту (потяги, автобуси), придбання квитків.

На національному рівні – на сайтах Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України та інших – активно поширюється інформація, куди ВПО можуть звернутися з тих чи інших питань (відновлення документів, оформлення грошової допомоги, переоформлення пенсії тощо). Це послуги інформування. Разом з тим варто наблизитися до моделей кризового втручання, так і довгострокових інтервенцій, що сформувались у практиці міжнародної соціальної роботи.

Вагому частину із здійснення первинної соціальної підтримки взяли на себе психологи, хоча, як видно з інтерв'ю з представниками громадських

організацій, переміщені особи потребують більше соціально-побутових та організаційно-розпорядчих послуг, аніж психологічного консультування.

У ВПО спостерігається пріоритетний інтерес до гуманітарної продуктової допомоги та базових соціальних послуг: сприяння у пошуку житла, оформленні соціальних виплат, відновленні документів. Водночас надання першої психологічної допомоги, яку активно виконували психологи, належить також і до обов'язків соціальних працівників. Доцільним є залучення ж міжнародних донорських організацій.

Ще одним викликом, що постав перед соціальною роботою, можна вважати філософію побудови системи соціальної інтеграції ВПО. За даними дослідження, цим особам притаманний переважно споживацький підхід, специфічні ціннісні орієнтації і звужене «бачення майбутнього» [13].

Відтак побудову професійної соціальної підтримки ВПО доцільно ґрунтувати на ідеї, що соціальна інтеграція та адаптація не повинні орієнтуватися на планове задоволення потреб і, відповідно, породжувати утриманство і залежність від допомоги соціальних працівників або волонтерів. Натомість інтервенції соціальних працівників, спрямовані на розв'язання проблем ВПО, мають стати поштовхом цим особам до активних дій: пошуку роботи, доступного житла, соціального та культурного розвитку, участі в житті громади тощо. Це актуалізує звернення системи соціальної підтримки ВПО, яка лише формується нині, до основної ідеї сучасної професійної соціальної роботи, ідеалом якої слугує імпауермент, активізація клієнтів та їх звільнення від потреби у соціальних працівниках.

Такі виклики посилюють вимоги до підготовки соціальних працівників, навчання їх навичкам активізації клієнтів і застосування техніки, орієнтованої на вирішення завдань роботи, вміння будувати непатерналістські стосунки з клієнтами, вміння відрізнати ситуації, в яких фахівці можуть дотримуватися директивних підходів (наприклад, під час кризової опіки), від тих, коли слід застосовувати недирективні підходи.

З іншого боку, соціальні працівники повинні опанувати стратегії й тактики розвитку громад, формування їх соціального капіталу й здатності до самоактивізації, залучення ресурсів громади, формування команди волонтерів тощо. Це дає підстави вважати, що соціальна робота в Україні на даному етапі ще не сформувалася як професійний проект.

Отже, у науковій літературі та міжнародних документах міститься розгорнуте теоретико-методологічне обґрунтування соціальної підтримки ВПО. Воно базується на тому, що переміщення порушує соціальну екологію людини, зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної «пастки утриманства» тощо. Відтак соціальна підтримка переміщених людей повинна спрямовуватися на подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення трудового потенціалу, відновлення соціально-культурних та суспільних зв'язків, ефективного самоменеджменту, тобто активізації та надання повноважень (імпаурменту). Міжнародний досвід свідчить, що у роботі з ВПО практикують як короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи), так і довгострокові стратегії втручання, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи та розвиток громад.

Наразі Україні при плануванні своїх програм для ВПО доцільно брати до уваги міжнародний досвід.

Роль міжнародних організацій у допомозі внутрішньо переміщеним особам є переконливо значущою. Допомога від міжнародних організацій вагомим чином сприяє вирішенню проблем внутрішньо переміщених осіб. 52% ВПО мають досвід отримання допомоги від міжнародних організацій. Більшість отримувала гроші чи продовольчі товари. Найбільш значимою та важливою 60% ВПО вважають грошову підтримку.

Аналіз програм, які застосовувалися у роботі з вимушено переміщеними особами та впроваджувалися недержавними організаціями

різних країн світу, дає підстави виокремити з-поміж них загальні та специфічні.

До загальних програм належать ті, що стосуються: 1) наявних умов (представництво інтересів, аутріч-робота, гуманітарна допомога, охорона здоров'я, покращення наявних умов життя); 2) попереднього досвіду людей (консультування при травмі, реабілітація, підтримка, соціальні та рекреаційні програми); 3) ситуації в групі (самопоміччя, розвиток громад, побудова стосунків у громаді); 4) майбутніх потреб (освіта, розвиток навичок та розбудова громад, формування наступних поколінь у таборах).

До специфічних програм можна віднести ті, що стосуються: 1) сім'ї та окремих її членів (навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, послуги для сімей, програми возз'єднання сімей, специфічні програми окремих країн); 2) специфічних потреб (репатріація та реінтеграція, інтеграція, права людини, орієнтація в нормативному полі) [56, с. 55].

Спільна оцінка (СО) - це один з інструментів, який Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) використовує для отримання інформації про проблеми, пов'язані з правовим захистом, що виникають у осіб під опікою УВКБ ООН. Він стосується механізмів і можливостей правового захисту із залученням громад, а також використовується для створення рекомендацій з подолання проблем, згаданих під час заходу. Застосування цього інструменту дозволяє широко охопити людей різного віку і статі та врахувати їх різноманітність. У рамках цього методу основна увага приділяється проблемам та їх вирішенню з огляду на потреби різних категорій населення. Цей захід є одним із найважливіших інструментів УВКБ ООН та його партнерів для мобілізації громад з метою покращення їхнього власного правового захисту та залучення осіб під опікою УВКБ ООН до всіх стадій складання програм і прийняття рішень, що впливають на їхнє життя, а також для сприяння прозорості діяльності гуманітарної спільноти постраждалим населенням.

За допомогою спільної оцінки міжнародні організації визначають, який рівень допомоги необхідний для даної ситуації в країні. Спільна оцінка не має на меті збирання статистичних даних та не проводить оцінювання потреб на рівні сімей, а націлена на стимулювання громад до того, щоб пропонувати рекомендації та рішення проблем, визначених ними як найбільш критичні та життєво важливі УВКБ ООН, щоб визначити з якими потребами і якими проблемами стикаються ВПО, розробили спільну оцінку (СО).

Це один з інструментів, який УВКБ ООН використовує для отримання інформації про проблеми, пов'язані з правовим захистом, що виникають у осіб під опікою УВКБ ООН. Він стосується механізмів і можливостей правового захисту із залученням громад, а також використовується для створення рекомендацій з подолання проблем, згаданих під час заходу. Застосування цього інструменту дозволяє широко охопити людей різного віку і статі та врахувати їх різноманітність.

У рамках цього методу основна увага приділяється проблемам та їх вирішенню з огляду на потреби різних категорій населення. Спільна оцінка не має на меті збирання статистичних даних та не проводить оцінювання потреб на рівні сімей, а націлена на стимулювання громад до того, щоб пропонувати рекомендації та рішення проблем, визначених ними як найбільш критичні та життєво важливі для їхнього добробуту. За результатами Спільної оцінки потреб ВПО, можна виділити низку найважливіших проблем і визначити наскільки держава в змозі впоратися з надзвичайними обставинами та забезпечити достатній рівень життя для ВПО.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

2.1. Дослідно-експериментальна робота з визначення основних потреб та ресурсів вимушених переселенців.

<https://armyinform.com.ua/2022/05/15/naslidky-vijny-chogo-najbilshe-potrebuyut-vnutrishno-peremishheni-osoby/>

Міжнародна організація з міграції (МОМ) провела дослідження щодо безпрецедентної гуманітарної кризи, яка охопила Україну після повномасштабного російського вторгнення. Серед іншого в ньому йшлося про кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), географію їх переміщення, а також був представлений соціальний портрет українського переселенця.

З'ясувалося, що загалом найголовнішою потребою внутрішньо переміщених осіб були і залишаються гроші (43%). На початку повномасштабної війни про скруту заявляли половина опитуваних ВПО. А вже через два місяці – понад дві третини.

У досліджуваному періоді фінансова складова зазнала найбільшої динаміки в напрямку збільшення: 49% – 55% – 68%. Саме в цей час Уряд України при допомозі міжнародних організацій-донорів започаткував виплату матеріальної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Вона виявилася дуже доречною.

Цікаві й інші показники. Майже вдвічі зменшилась кількість тих, хто не мав доступу до готівки (банкомати): 41% – 23% – 22%.

Актуальною була і залишається (з певними коливаннями) потреба у житлі. Щоправда, від початку повномасштабного вторгнення число його винаймачів не значною мірою зменшилось: 19% – 15% – 14%. Очевидно,

більшість тих, хто прийняв рішення виїхати і оселитись в безпечному регіоні, зробили це відразу.

Майже не зазнала змін потреба в їжі: 19% – 16% – 18%, а також в одязі, взутті та інших непродовольчих товарах: 30% – 22% – 27%. Також зменшилася і наразі залишається на однаковому рівні потреба в ліках та медичних послугах: 33% – 26% – 26%. Напевне дається взнаки налагодження нових логістичних зв'язків у регіонах та між ними, а також збільшення надходжень гуманітарних вантажів з-за кордону.

Цікаво розглянути ґендерний аспект цієї частини дослідження. По всіх показниках потреби у жінок більші, аніж у чоловіків.

Потреби ВПО: ґендерний аспект:

потреби	Чоловіки	Жінки
гроші	53%	75%
одяг і взуття, інші непродовольчі товари	22%	30%
ліки та медичні послуги	20%	30%
транспорт	18%	22%
інформація чи засоби зв'язку	19%	16%
їжа	11%	22%
житло	13%	15%
засоби гігієни	8%	19%

Але найбільша потреба людини після води, їжі та одягу – це, звісно, її власна безпека. Найбільш небезпечним більшість респондентів досі вважають схід держави. Значно покращилося сприйняття безпеки серед ВПО в Києві та на півночі. В решті регіонів – майже не змінилося.

Сприйняття ВПО власної безпеки:

- у повній безпеці – 20%;
- у частковій безпеці – 61%;
- у частковій небезпеці – 13%;
- у повній небезпеці – 4%;
- не знають, як відповісти – 2%.

Нагадаємо, згідно з Глосарієм МОМ, внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це особи або групи осіб, які були змушені або зобов’язані втекти або покинути свої домівки або місця звичного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройних конфліктів, широкомасштабного насильства, порушення прав людини або природних чи техногенних катастроф, і які не перетинали міжнародно визнаний кордон країни.

Оцінка і вивчення всіх вищезгаданих критеріїв має на меті виявити гуманітарні потреби внутрішньо переміщених осіб. Аби в майбутньому організувати цільову допомогу населенню, що постраждало від війни.

<https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problems-i-potrebi-vnutrishno-peremishhenix-osib-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/>

У квітні 2022 року дослідницька компанія «Active Group» разом із Всеукраїнською ініціативою «Активна Громада» за підтримки The Black Sea Trust провела якісне дослідження щодо проблем і потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Для проведення серії фокус-груп було обрано міста України, які прийняли велику кількість переселенців: Ужгород, Іршава, Львів, Дрогобич, Хмельницький та Кам’янець-Подільський. Респондентами ФГД у кожному з міст були безпосередньо переміщені особи, активісти та місцеві жителі.

Дослідженням було охоплено такі теми:

- які потреби мають переселенці;
- як приїжджих сприймає місцеве населення;
- як змінюється життя людей у зв’язку з появою переселенців;
- яка мотивація в українців покинути країну та яка мотивація залишитись.

Нижче наведено основні тези щодо підсумків дослідження.

Зміни ситуації у містах

Частина мешканців говорить про те, що поява значної кількості ВПО не вплинула на міста. Проте більшість помічає зміни.

Позитивні зміни:

поява нових людей, зокрема, в малих містах, пожвавлює місто. Також приїхало багато спеціалістів: лікарі, косметологи, технічні спеціалісти тощо;

відчуття згуртованості навколо спільної біди;

люди з усієї України дізнались про існування інших міст України. ВПО ж розповідають місцевим про свої регіони;

змінилися стереотипи про різні області України;

місто стало «хабом» гуманітарної допомоги;

нові ідеї та діяльність ВПО роблять міста кращими;

люди починають більше дбати про міста та одне одного;

попит на послуги, купівля продуктів, сплата податків;

збільшився бюджет установ, що приймають ВПО.

розвиток активізму;

ВПО часто намагаються допомогти місту та іншим ВПО. У більшості груп зазначали, що саме ВПО стають волонтерами.

Негативні зміни:

збільшилася щільність населення, дискомфорт від великої кількості людей;

тривожність від нових людей;

затори і брак паркомісць,

натовпи у парках й інших публічних місцях, немає місць у закладах, черги у магазинах;

на початку війни був дефіцит товарів у магазинах через великий попит.

Але наразі проблема зникла;

збільшилось навантаження на інфраструктуру;

на дорогах стало небезпечніше, оскільки люди з інших міст водять по-іншому;

підвищення вартості оренди, складності з пошуком житла.

Загальні позитиви

Щодо ставлення місцевих до ВПО:

ВПО допомагають навіть незнайомі люди. І місцеві, і переселенці знаходять нових друзів. Люди гостинні, висловлюють співчуття і намагаються зробити життя ВПО «як вдома». Серед ВПО є багато тверджень про те, що ставлення до них є значно кращим, аніж вони очікували.

Щодо ставлення ВПО до місцевих:

Переселенці намагаються говорити українською. Ідуть на контакт і готові приймати місцеву культуру. Долучаються до спільного волонтерства. Мотивують місцевих змінювати себе та міста.

Проблеми і потреби

Проблеми ВПО можна звести до «матеріальних» і «моральних». І якщо перші на необхідному для виживання рівні в цілому розв'язано (дах над головою, їжа, одяг, засоби гігієни тощо), то з другими необхідно працювати.

Одягу й засобів гігієни вистачає. Єдина проблема – у розрізненості фондів і відсутності єдиної системи інформування, де і які речі можна отримати та що для цього зробити.

Усі ВПО, які намагалися пройти бюрократичні процедури (реєстрація, допомоги тощо), скаржаться на проблеми з отриманням довідок. Також кажуть про те, що працівники соціальних установ «не володіють інформацією» щодо того, як і хто допомагає ВПО.

Відчутні відсутність роботи та неможливість піти на роботу через дітей.

Культурні можливості достатньо різноманітні. Проте нестача все одно відчувається. Це може бути або через неспроможність наявних волонтерів задовольнити такі потреби, або через погану поінформованість ВПО щодо таких заходів. При цьому про можливості для дітей ВПО поінформовані краще, аніж про можливості для дорослих. Це говорить про більш якісне інформування.

Медичне обслуговування як мінімум не гірше, а як максимум – краще за те, яке ВПО мали до переїзду. Тож медична система впоралась.

Також у всіх групах наголошували на тому, що ВПО мають психологічні проблеми. На це могли вплинути досвід побачених бойових дій, стрес від переїзду, втрата роботи, незрозуміння майбутнього тощо. Психологічні проблеми дорослих і дітей зазвичай відокремлюють.

Поради щодо вирішення проблем

Відчуття єдності та гордості за власну країну/область/місто/ діяльність створює позитивний емоційний фон. І цей фон необхідно підтримувати якомога активніше.

Комунальні платежі: потрібно роз'яснення щодо процедур компенсацій для місцевих жителів, які надають прихисток ВПО.

Їжа:

необхідна система обліку інформації щодо наявних залишків продуктів, за допомогою якої можна було б перекривати нестачу або просто роздавати їх як благодійність;

видача продуктових наборів дала б змогу людям готувати для себе, що вивільнило би сили волонтерів.

Бюрократія:

значно полегшить життя ВПО створення як мінімум чіткої інструкції щодо отримання всіх видів допомог, як максимум – «єдиного вікна» для їх оформлення;

необхідна підтримка людей, які НЕ вміють користуватися електронними засобами, зокрема, «Дією»;

ключовий запит до влади – налагодити комунікацію між всіма, хто в той чи інший спосіб опікується ВПО. Оптимально – це має бути єдиний ресурс при кожній ВЦА/ОДА, де зібрані всі можливості, які надають волонтери. Це також може бути сайт та/або телеграм-канал. Тоді працівнику достатньо знати виключно адресу посилання.

Робота:

корисним був би портал пошуку роботи для ВПО або взаємодія з існуючими порталами пошуку роботи, які би створили розділи з вакансіями саме для ВПО, а волонтери донесли би до ВПО інформацію про такі портали;

необхідні системні рішення щодо дітей – волонтерські центри, які би бодай частково брали на себе функції дитячих садків, допомога у самоорганізації з догляду дітей одне одного, допомога у розв'язанні бюрократичних питань у разі створення волонтерських (чи навіть частково комерційних) дитячих закладів тощо;

один з важливих напрямків соціальної підтримки – участь у створенні підприємств, яку західні інвестори можуть здійснити через інвестиції, пільгові кредити тощо.

Культура: докладно інформувати про всі ініціативи і заходи.

Військкомат викликає страх у всіх, хто не є добровольцем, у тому числі через повне нерозуміння того, що буде з людиною далі. Тож тут необхідна роз'яснювальна робота: про процедури, про те, що відбувається після походу до військкомату, про те, що таке постановка на облік, що відбувається після призову, як відбирають тих, хто йде воювати, як відбувається навчання тощо.

Психологічні аспекти: деякі ВПО можуть почуватись неповноправними у порівнянні з місцевими мешканцями. Потрібно пропрацювати процедури, щоб ВПО могли отримувати ті самі послуги, що й «місцеві» (картки містян і всі можливості, які дають такі картки) там, де такі послуги регламентовані.

Взаємодія: необхідна розробка механізмів, які би і після війни зберегли позитивний досвід та практики взаємодії влади, бізнесу і громадськості, народжені війною.

Хто розв'язує проблеми?

Самі ВПО виявляють активність та схильні займатися волонтерством. Інформування місцевих про те, що ВПО допомагають містам, де вони живуть, одне одному, армії та багатьом іншим, необхідно доносити і до мешканців, і до самих ВПО. Працююча ВПО (навіть для того, щоб просто

заробити гроші) викликає повагу й підтримку в місцевого населення саме тому, що розв'язує власні проблеми самостійною.

Місцеве населення відкрите для допомоги переселенцям.

Волонтер – людина, з якою ВПО контактує безпосередньо. Тому навіть якщо допомогу організовує певний фонд чи церква, люди все одно контактують з волонтером і висловлюють свою подяку першочергово саме йому.

Активісти допомагають у такий спосіб:

культурна робота: організація екскурсій, виставок тощо;

усебічна організація: збір коштів для подарунку дитині на День народження, збір на суботники, організація культурних заходів тощо;

допомога у роботі соціальних працівників (реєстрація, оформлення тощо);

залучення дітей до волонтерства (як у контексті догляду за дітьми, так і у контексті виховної роботи);

обробка гуманітарної допомоги: сортують одяг, розподіляють харчі;

завантажують/розвантажують машини тощо;

роздача іграшки дітям (інколи досить багато);

організована роздача питної води для тих, хто довго їхав («У плєшки наливали води й мішками закидали»);

організована підтримка ВПО, що їдуть транспортом (надавали медикаменти, підгузки, предмети гігієни тощо);

допомога у тому, щоб влаштуватися: зустріти, спрямувати у центр надання допомоги,

пояснити де і що необхідно зробити чи можна отримати тощо;

допомога людям з інвалідністю у пересуванні («Вони своїми машинами довозили, бо людині було незручно йти»);

Органи влади також допомагають переселенцям і в деяких містах роблять “усе можливе”. Нині головний запит до влади – створити єдиний комунікаційний майданчик і координаційний центр для всіх волонтерів.

Єдину точку, де всі ВПО могли б дізнатись інформацію про те, які в них є можливості (надані державою, містами, фондами, волонтерами тощо).

Журналісти своєю роботою привертають увагу всього світу та розповідають про те, що реально відбувається.

Приватні підприємства надають допомогу, годують людей, надають приміщення для волонтерів та ВПО тощо.

Значний внесок роблять релігійні організації:

займаються благодійністю, у тому числі отримують допомогу з-за кордону від «материнських» або партнерських організацій;

допомагають з евакуаціями, розміщенням та пошуком роботи.

Потенційні причини для конфліктів

Мова – найбільш часто згадувана причина конфліктів. Йдеться і про російську мову, і про мову ворожнечі.

Потрібні історії про те, що для перемоги України працюють у тому числі й російськомовні українці. Вони можуть зменшити «мовну» напругу.

Релігійні питання, пов'язані з тим, що приїжджі зазвичай значно менш релігійні або інколи є вірянами московського патріархату. Усе це створює не стільки напруження, скільки нерозуміння.

Для розв'язання конфлікту необхідно збільшити релігійну терпимість з обох боків. В інформаційних кампаніях просувати тезу про те, що люди різних конфесій можуть докласти зусиль до перемоги.

Побутова культура. До порушень «правил поведінки» з боку ВПО місцеве населення ставиться більш прискіпливо. Лунають фрази про те, що «вони гірше виховані, аніж ми» та інші. Однак тут відбувається поступове проникнення звичок, тому з часом рівень культури вирівнюється. Але не зайвим буде нагадувати ВПО про те, що вони є обличчям свого регіону в цьому місті, а місцевим мешканцям – що необхідно спокійно пояснювати місцеві норми поведінки.

Як один з важливих аспектів культури – споживання алкоголю, до якого ставляться скептично.

Можна нагадувати, що саме алкоголь часто стає причиною непорозумінь.

Конкуренція за робочі місця може стати конфліктогеном, коли ВПО почнуть масово влаштовуватися на роботи й просити за це меншу заробітну плату, ніж місцеві. Проте наразі цього не спостерігається.

Психологічна допомога

Загальне ставлення

Масового запиту на психолога наразі немає. Психологи працюють, і про факт їх існування знають. Проте не користуються достатньою мірою навіть наявними безоплатними можливостями. Найчастіший образ психолога – людина, яка готова вислухати і порадити. Тож респондент не розуміє, навіщо йому ходити до психологів, якщо його може вислухати друг/сусід, який ще і надасть поради.

Для того, щоб людина змогла самотійно оцінити, чи потрібен їй психолог, необхідно донести до широкого загалу пояснення, що саме робить психолог.

Мотивація звернутися до психолога

Якщо людина діагностувала в собі такий «критичний стан», то в неї немає бар'єру щодо початку роботи з психологом. Отже немає необхідності додатково «затягувати» таких людей до психологів. Достатньо простого інформування.

Необхідно працювати в двох напрямках:

- показувати, що до психолога, як і до лікаря, необхідно звертатися завчасно, щоб не довести свій стан до критичного;
- знижувати планку того, що сприймається як «критичний стан», в якому звернутися до психолога стає необхідним.

Робота з дитиною – дуже потужний привід не лише допомогти дитині, але і показати батькам, що їм також можна допомогти.

Виїзд за кордон та повернення

Мотивація виїзду:

власна безпека;
 безпека для дітей;
 безпека для родини (чоловіки, особливо ті, хто захищають країну);
 родичі за кордоном;
 неможливість залишатись в Україні (зруйновані домівки, переповнені міста, немає можливості для заробітку);
 кращі можливості для дітей за кордоном, зокрема, освітні;
 особистісний розвиток;
 наявність психологічної допомоги;
 аби підтримувати Україну за кордоном («громадянська дипломатія», пошуки можливостей допомоги, волонтерство);
 матеріальні стимули (робота, краще забезпечення, упевненість в майбутньому);
 подорожі.
 Мотивація залишатися або повернутися:
 морально-патріотичні думки;
 матеріальні аргументи (є робота, брати участь у відновленні України, погіршилися умови в Європі);
 віра в світле майбутнє України.

Працюють насамперед «моральні» аспекти. Але люди, для яких такі аргументи є вирішальними, повернуться за першої нагоди. Щодо матеріального – потрібно показати зростання таких можливостей і перспективу світлого майбутнього.

Отже, у містах в цілому розуміють плюси від того, що в них з'явилися нові люди. Для невеликих міст, що відчували себе «вимираючими», таке пожвавлення життя – ковток повітря. Під час проведення інформаційної роботи необхідно наголошувати саме на позитивних аспектах появи нових людей. Поточне важливе завдання для місцевих адміністрацій, бізнесу, волонтерів і самих ВПО – максимально залучити ВПО до міського життя,

щоб вони приносили користь і водночас відчували себе частиною нового міста.

Окрім позитивів, які принесли ВПО, сам факт «спільної мети» об'єднав людей. І це відчуття єдності дає потужний позитивний ефект. Війна закінчиться перемогою, а ця єдність залишиться.

Окремі негативи здебільшого пов'язані з побутовою-комунальними проблемами.

Місцеві мешканці почали відчувати гордість за себе, за свої міста, за своїх сусідів через те, що люди активно допомагають іншим. Це мотивує і до роботи зараз, і до змін після перемоги. Відповідно стосунки з місцевими мешканцями в цілому позитивні, хоча є й винятки. Щоправда, наразі є приводи для конфліктів, які теоретично можуть посилюватись з часом, якщо з ними вчасно не попрацювати.

«Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області. Аналітична записка. – Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Міщук З. - Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» (2022)»

Для планування майбутніх стратегій щодо інтеграції ВПО необхідно мати детальну інформацію не лише щодо кількісних характеристик, а й щодо основних потреб та очікувань ВПО, їхньої оцінки задоволення своїх потреб сьогодні, а також планування дій ВПО на майбутнє (у разі звільнення територій їх проживання, завершення воєнних дій в цілому, наміри та можливості повернення додому, облаштування в регіоні переміщення тощо).

Така інформація є корисною не лише для місцевої влади, а й для міжнародних гуманітарних організацій, донорів та громадських і волонтерських ініціатив, які планують працювати над питаннями ВПО, такими як забезпечення житлом, налагодження побуту, соціальна інтеграція, працевлаштування тощо.

Метою є виявити основні характеристики, потреби і наміри ВПО, а також сформулювати і в подальшому обговорити в рамках діалогу стейкхолдерів рекомендації щодо стратегій підтримки ВПО в питаннях зайнятості, створення можливостей для ведення бізнесу, забезпечення житлом та задоволення інших виявлених потреб.

Це дослідження є комплексним та було проведене з використанням таких **методів**: соціологічне опитування (шляхом віч-на-віч (face-to-face) ВПО (кількісне дослідження); проведення глибинних інтерв'ю з окремими групами (мами та бабусі із дітьми, особи з інвалідністю, бізнес, влада та волонтери); моніторинг офіційних повідомлень органів влади, волонтерських та міжнародних організацій. Кількісне соціологічне опитування - вибірка стихійна, контрольована.

Глибинні інтерв'ю були проведені: 10 інтерв'ю з мамами та бабусями з дітьми; 5 інтерв'ю з особами з інвалідністю; 10 інтерв'ю з особами, які мають власний бізнес; 13 інтерв'ю з представниками влади, волонтерських та міжнародних організацій.

За результатами інтерв'ю Соціологічною агенцією «ФАМА» був здійснений попередній аналіз отриманих даних.

I. Загальна характеристика ВПО

Статеві-вікова структура, економічні та географічні характеристики ВПО мають певні особливості. Ці особливості є важливими для планування допомоги та повоєнної підтримки ВПО й інтерпретації даних щодо конкретних потреб чи планів ВПО. Ключовими статеві-віковими та соціально-економічними особливостями ВПО є: Найбільше осіб приїхало з Київської (27%), Донецької (25%) та Харківської областей (19%) Значна частка жінок (73% проти 27% чоловіків) Незначна кількість опитаних є пенсіонерами (21%), натомість значна частка (55%) – економічно активне населення (роботодавці, наймані працівники, фрілансери) Половина опитаних має неповнолітніх дітей (включаючи 20% дошкільного та 31% шкільного віку) Понад третина сімей мають дохід менше 3 тис. грн на місяць

(36%) з 10% ВПО – це особи з інвалідністю У 25% осіб житло було або повністю знищене (6%), або пошкоджене (19%) в результаті воєнних дій, проте 27% не мали інформації про стан їх житла на момент опитування Походження тимчасово переміщених осіб важливо враховувати у контексті їх подальших планів. З огляду на те, що майже половина – це мешканці практично повністю звільнених Київської та Харківської областей, їх плани щодо повернення впливають на загальні отримані результати в ході дослідження.

Рід занять Роботодавці 5% Наймані працівники 42% Фрілансери 8% Студенти 8% Пенсіонери 21% Незайняті 6% Домогосподарі 6% Працівники, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною чи іншою особою 7% Інше 1%

Переважає більшість осіб прибула у складі групи, лише 17% – це особи без супроводжуючих. Середній розмір групи – 2,5 особи (максимальний – 9 чоловік). Окрім того, за сімейним станом переважають неодружені (у т.ч. розлучені та вдівці/вдови): серед ВПО лише 45% – одружені (заміжні).

Не усі ВПО реєструються офіційно: лише 76%, а серед чоловіків цей показник ще нижчий – 66%. Цей показник може значно впливати на відповіді респондентів щодо фінансової допомоги від держави, яку вони отримують, проте також потребує розуміння причин не-реєстрації.

Майже третина переміщених домогосподарств мають загальний місячний дохід менше 3 тис. грн (36%), 18% оцінили свій місячний дохід в межах 3-6 тис. грн на місяць, що свідчить про те, що доходи значної частини ВПО є нижчими за фактичний прожитковий мінімум. Водночас, ці дані слід також брати до уваги в контексті не-фінансової допомоги, яку отримують (або не отримують) ВПО (безкоштовне житло, харчування тощо).

Щомісячний сукупний дохід домогосподарств ВПО Менше 3 тис. грн 36% 3-6 тис. грн 18% 6-12 тис. грн 14% 12-20 тис. грн 6% 20-50 тис. грн 2% Більше 50 тис. грн 1% Відмова відповідати 22%

На думку опитаних представників влади та волонтерських організацій, що опікуються ВПО, профіль ВПО, що перебувають, дещо змінювався з часом. Першою хвилиною після початку війни прибували відносно забезпечені сім'ї, здатні оплатити переїзд і перебування. Частина таких переселенців згодом поїхала закордон, інша – лишалася на деякий час, а при можливості повернулася додому.

Серед ВПО лише 16% осіб віком понад 60 років, а середній вік опитаних ВПО – 42 роки. Значна частина ВПО мають дітей дошкільного віку (20%), що, зокрема, треба брати до уваги при аналізі даних щодо можливостей їх працевлаштування.

Другою хвилиною прибували переселенці із зон найактивніших бойових дій (Донецька, Луганська, Харківська області). Такі люди тікали похапцем, часто з мінімумом речей або й без них. У цій хвилі чимало фінансово неспроможних та психологічно травмованих сімей. Більшість з них сподівається на швидке закінчення бойових дій та повернення додому за умови збереження житла, якщо їхнє житло вціліло. Вони не готові будувати життя з нуля на новому місці, шукати постійне житло, окреме помешкання чи роботу. Однак, невелика частина з цієї хвилі розглядає можливість залишитися в регіоні. За оцінками людей, що допомагають ВПО, значна частка переселенців не є самозарадними. Це передусім стосується людей, що були в складних життєвих обставинах і до початку повномасштабної російської агресії.

Найбільш важливою для ВПО є група матеріальних потреб, зокрема фінансова підтримка, медичні послуги, продукти харчування, а найменш важливими – професійні потреби. З нематеріальних потреб найбільш актуальною є потреба в інформації про допомогу, яку можна отримати.

Водночас, травмуючий досвід перебування в умовах війни позбавив здатності ефективно вирішувати свої життєві проблеми і частину тих людей, які раніше цілком давали собі раду. Багато-хто з ВПО сподівається на

отримання постійного місця проживання та фінансової допомоги від держави, не здійснюючи спроб знайти роботу.

До волонтерства, за словами активістів, долучаються лише одиниці. Ці люди, як правило, підключаються до забезпечення функціонування гуманітарних штабів та прихистків, допомагають із сортуванням та розвезенням гуманітарної допомоги, транспортуванням речей, фізичною роботою тощо. Говорячи про найбільш проблемні категорії ВПО, представники влади і громадських організацій/волонтерської спільноти називають різні групи.

Для багатьох найбільше викликів пов'язано з допомогою особам з інвалідністю, насамперед тим, яких евакуюють із спеціалізованих закладів із районів бойових дій, оскільки для них не вистачає місць в аналогічних установах, а альтернативне розміщення не забезпечує їхніх потреб.

Також звертають увагу на іншу вразливу категорію – матері з маленькими дітьми, яким важко бути самозарадними, зважаючи на необхідність постійного піклування про малюків. Водночас, саме на матерів з дітьми зорієнтовано найбільше програм гуманітарної допомоги.

Одна з проінтерв'юованих волонтерок сказала, що, з її практики, іноді важко доводиться якраз самотнім особам середнього віку, адже через життєві обставини (наприклад, проблеми із здоров'ям чи втрату роботи) вони можуть також опинитися у скрутному становищі і потребувати підтримки, водночас вважається, що вони є самозарадними, а відтак не підпадають під допомогу.

Декілька опитаних звернули увагу на проблеми перебування у прихистках маргіналізованих груп (осіб з наркотичною чи алкогольною залежністю та осіб, звільнених з місць ув'язнення, яких досить багато серед ВПО другої хвилі). Вони не зацікавлені у самостійному задоволенні своїх матеріально-побутових потреб. Вони часто порушують порядок у прихистках, а іноді й закон (наприклад, вчиняють крадіжки), але важелів впливу на них майже немає.

2.2. Підтримка ВПО

Реалії обліку ВПО

Щоб якісно організувати механізм підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), насамперед варто забезпечити їх об'єктивний облік. Поняття ВПО для України не нове, як і процедура їх реєстрації, але дію старих підходів потрібно було змінити з огляду на більшу територію України, де відбуваються бойові дії порівняно з 2014-2015 роками, а також наявність нових інструментів, як-от Портал Дія. Сьогодні громадяни мають право подати заявку на отримання довідки про реєстрацію як ВПО, а отже претендувати на отримання допомоги від держави.

Тобто обов'язку реєструватись сьогодні немає, і відповідно кількість зареєстрованих ВПО є нижчою за їхню фактичну чисельність. Так, чоловіки, які переїхали зі своїх домівок на інші території України часто не реєструються як ВПО, оскільки вони тоді мусять стати на облік в територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки (колишніх військкоматах), але не всі готові мобілізуватись. Окремі родини не реєструються через відсутність суттєвої підтримки від держави або достатність власних доходів чи заощаджень для життя. Має місце і психологічний фактор – не всі хочуть реєструватися як ВПО через надію на те, що це ненадовго, і невдовзі можна буде повернутись додому. Через ці причини подекуди як внутрішньо переміщені особи не реєструються цілі родини. Зазвичай це стосується осіб, які самостійно знайшли собі місце проживання у приватному секторі – або у родичів чи знайомих, або ж орендуючи житло. За суб'єктивними оцінками представників ОМС, таких близько 70-80%. Решта ж переселенців перебувають у комунальних закладах місцевих громад (школах, садочках і т.д.), і вони зобов'язані зареєструватись як ВПО.

За даними Міністерства соціальної політики, з моменту запровадження воєнного стану до кінця березня як ВПО зареєструвалися лише трохи більше 130 тисяч осіб. Покращити ситуацію з реєстрацією ВПО мають додаткові

канали для реєстрації – крім органів соціального захисту, можна звернутись до центрів надання адміністративних послуг чи просто до уповноважених осіб у громаді, або ж дистанційно через портал Дія. Проте, як показує практика, ці процеси з боку держави відбуваються з великими труднощами. Доступ до реєстру ВПО мають лише міста і районні центри, тоді як на рівні інших територіальних громад дані дуже довго вносяться в базу. Це відбувається через те, що дані там вносяться через інше програмне забезпечення (“Соціальна громада”), яке, по-перше, повноцінно не синхронізується з головним реєстром, а по-друге, через велику завантаженість сервери просто “лежать”, і люди працюють навіть вночі, щоб хоч трошки повносити даних і мати можливість видати переміщеним особам відповідні довідки. Крім того, на рівні територіальних громад все ще виконують дуже багато ручної роботи (розрахунки розміру допомоги, пошук індексів населених пунктів, пошук актуальних назв населених пунктів після їх зміни і т.д.), яка мала б і може бути автоматизованою. Потрібен єдиний програмний продукт з достатньою потужністю серверів, інакше ВПО ще довше чекатимуть на свою реєстрацію, а отже і допомогу. Реєстрація у порталі Дія, на жаль, також поки не налагоджена.

Мотивації переміщеним особам ставати на облік сприятимуть запроваджені Урядом програми підтримки ВПО – без реєстрації такі особи не зможуть отримувати допомогу.

Поняття внутрішньо переміщених осіб не нове для України. З початком збройної агресії Російської Федерації на Сході України та анексії Криму у 2014 році мільйони українців були змушені покинути свої домівки. Того ж року було прийнято Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”, яким було зафіксовано визначення: “внутрішньо переміщена особа – громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у

результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру”.

Основним напрямом підтримки, які мали ВПО до березня 2022 року було надання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату комунальних послуг, яка забезпечувалась Постановою КМУ №505 (втратила чинність у березні цього року, у зв'язку з прийняттям нового порядку). Грошова допомога внутрішньо переміщеним особам призначалася на сім'ю та виплачується одному з її членів у таких розмірах:

для осіб, які отримують пенсію, та інших осіб, які досягли пенсійного віку (крім осіб з інвалідністю), дітей, осіб, які досягли 18-річного віку та продовжують навчання за денною формою в закладах освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) або вищої освіти, до закінчення таких закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, – 1000 гривень на одну особу (члена сім'ї);

для осіб з інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю – 130 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (на початок 2022 року – 2514,2 грн)

для осіб з інвалідністю II групи – 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (2224,1 грн)

для осіб з інвалідністю III групи – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (1934 грн)

для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї).

Загальний розмір допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 3000 гривень для сім'ї, до складу якої входить одна особа з інвалідністю або дитина з інвалідністю, – 3400 гривень, для багатодітної сім'ї – 5000 гривень. Загальний розмір допомоги на сім'ю, до складу якої входять двоє і більше

осіб з інвалідністю (дітей з інвалідністю), максимальним розміром не обмежується.

Окрім того передбачено інші пільги та гарантії, зокрема:

право на забезпечення доступним житлом шляхом надання державної підтримки, яка полягає у сплаті; державою 50 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або пільгового іпотечного житлового кредиту;

право на надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти;

соціальні стипендії для осіб, які навчаються за державним або регіональним замовленням за денною формою навчання;

безоплатне забезпечення підручниками;

безоплатне проживання в учнівських та студентських гуртожитках – для осіб, які навчаються за денною формою навчання тощо.

Як Уряд планує допомагати?

Підтримку ВПО, яку запустив Уряд можна поділити на три напрями:

Гроші. Запроваджено щомісячну виплату по 2 тисячі гривень кожному, хто виїхав із районів активних бойових дій. Оформлення допомоги відбуватиметься через Дію, а виплата безпосередньо на картку. З одного боку – жодних зайвих паперів чи бюрократії, але з іншого важливо не забути сформувати електронний варіант реєстрації як ВПО у відповідній територіальній громаді для отримання допомоги із подальшим інформуванням відповідних місцевих рад. Окрім того, запроваджено щомісячну виплату по 3 тисячі гривень на кожну дитину батькам, які через війну вимушено переїхали в більш безпечні регіони. Особи з інвалідністю також отримуватимуть 3 тисячі гривень щомісяця. Отже, така підтримка може коштувати держбюджету від 13 млрд грн щомісяця (для 6,5 млн осіб, які за різними оцінками вимушені були переїхати).

Робота. Здійснюються виплати роботодавцям по 6,5 тисяч гривень за кожного працевлаштованого вимушеного переселенця. Ці кошти роботодавці

будуть витратити на оплату праці таких працівників. Це позитивний крок, оскільки саме працевлаштування ВПО повинно бути основою їхньої подальшої підтримки. Особисті резерви, а також можливості бюджетної підтримки, будуть поступово вичерпуватися, а тому надзвичайно важливо усіляко сприяти самозабезпеченню переміщених осіб і водночас активізувати економіку з усіма позитивними для публічних фінансів наслідками. Для цього вже внесені зміни до Податкового кодексу та іншого законодавства щодо підтримки бізнесу – знижено податки, запроваджено доступні кредити, проведено масштабну дерегуляцію ([декларативна](#) система роботи та [відсутність](#) перевірок). Якщо припустити, що з числа переміщених осіб близько третини можуть бути працевлаштовані (решта – це діти, особи з інвалідністю та особи, які продовжують працювати дистанційно на своїх попередніх місцях роботи), то цей напрям підтримки може коштувати близько 13 млрд грн на місяць (для 2 млн осіб).

Житло. Запроваджено компенсацію витрат на оплату комунальних послуг тим родинам, які безкоштовно прихистили у себе переселенців. Розмір компенсації – близько 450 грн на місяць (14,77 грн на день) за кожного, кого прихистили. Уряд також планує компенсувати громадам витрати на комунальні послуги в місцях, де надається тимчасовий прихисток (школи, садочки, будинки культури та інші комунальні установи). Це додатково може потребувати 2 млрд грн з держбюджету щомісячно.

Таким чином, за умови, що всі родини будуть реєструватись як ВПО і отримуватимуть допомогу, відповідна потреба у видатках держбюджету становитиме близько 28 млрд грн на місяць. На практиці, звичайно, такий розмір є дещо перебільшеним та малоімовірний, але з часом може і реалізуватись як базовий сценарій.

У підтвердження цього – масштаб виплат одноразової матеріальної допомоги у розмірі мінімальної заробітної плати (6500 грн) в рамках програми «Підтримка», яка діяла до кінця березня 2022 року. Важливою деталлю цієї допомоги є те, що вона спрямована на зайняте до війни

населення, оскільки надається тим, хто сплачував ЄСВ. Ті, хто не мав офіційного працевлаштування і не був зареєстрованим підприємцем, не могли отримати цей вид допомоги. Обсяг виплат за програмою «Підтримка на кінець березня досяг 22 млрд грн, тоді як загальна кількість зареєстрованих – близько 5 млн осіб, що вимагає виплат у сумі 32,5 млрд грн.

Що далі?

Основою підтримки внутрішньо переміщених осіб має бути сприяння працевлаштуванню. Особистих резервів таких осіб не вистачить надовго, а коштів на подолання інших викликів, пов'язаних із вторгненням агресора, потрібно буде все більше, що створить додаткове навантаження на державний бюджет. Для розуміння масштабів – минулого року за бюджетною програмою надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання було профінансовано 3 млрд грн для приблизно 1,5 млн ВПО.

Ще одним важливим напрямом є залучення ВПО до роботи на підприємствах, які переїхали у безпечніші регіони країни. За даними Мінекономіки, на сьогодні 178 бізнесів повністю завершили релокацію потужностей із зон бойових дій, із них 67 вже відновили роботу на нових місцях (заявок всього близько 1,5 тис.). Це підприємства, що можуть мати гарячі вакансії, на які можна найняти саме переміщених осіб. Для цього слід налагодити комунікацію між органами, що допомагають у релокації, та органами, що реєструють ВПО. Збираючи дані про освіту та досвід роботи ВПО і потім грамотно її комунікуючи потенційним зацікавленим сторонам, можна пришвидшити працевлаштування переміщених осіб, а отже, зменшити потребу у їх соціальному забезпеченні. У цьому можуть допомогти державні центри зайнятості, які мають отримати інформацію про трудові можливості ВПО та пропонувати їх бізнесу, що відновлює свою роботу.

Іншою великою частиною підтримки ВПО є пряма допомога внутрішньо переміщеним особам. Починаючи від будівництва житла (ми не

південні країни з постійним теплим кліматом, тому потрібно готуватись до найгіршого і облаштовувати місця проживання на довгий період (більш капітально) і завершуючи наданням предметів та продуктів першої необхідності. Щодо останнього, то тут на передовій мають бути органи місцевого самоврядування, які в результаті процесу децентралізації набули достатніх повноважень та стали суттєво спроможнішими інституційно. Сьогодні вони вирішують такі завдання:

- максимальне сприяння реєстрації внутрішньо переміщених осіб;

- створення зручних можливостей подання переміщеними особами документів на отримання соціальних допомог;

- надання продуктових наборів та питної води;

- організація надання допомоги речами, що здатні покращити проживання таких осіб (напр., постільна білизна, засоби гігієни тощо);

- організація надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам;

- сприяння наданню медичних послуг внутрішньо переміщеним особам (налагодження контактів з сімейними лікарями, медичний огляд, відшкодування вартості життєво необхідних ліків);

- організація надання освітніх послуг у закладах освіти громади дітям дошкільного та шкільного віку, які також віднесені до категорії внутрішньо переміщених осіб;

- компенсація оплати комунальних послуг та енергоносіїв, спожитих у тимчасових пунктах проживання внутрішньо переміщених осіб (за рахунок трансферту з державного бюджету).

На деякі з цих завдань органи місцевого самоврядування вже сьогодні залучають допомогу міжнародних донорів, партнерів та міст-побратимів. Розширення такої співпраці дозволить зменшити видатки місцевих бюджетів, які фінансуються за рахунок власних доходів або трансфертів із державного бюджету, та зберегти фінансову спроможність для подальшої підтримки

життєдіяльності громади в умовах суттєвого скорочення місцевих надходжень.

Як допомога ВПО впливає на публічні фінанси?

Надання усіх видів підтримки переміщеним особам впливатиме на доходи і видатки зведеного бюджету та бюджетів соціальних фондів – пільги зменшуватимуть доходи, тоді як пряма допомога збільшуватиме видатки.

Щодо втрат дохідної частини бюджету, то вже зараз Мінфін відзначає, що мав “по деяких напрямках власну позицію” щодо деяких ініціатив Уряду через недоотримання надходжень. За розрахунками Міністерства, втрати бюджету суттєві. Наприклад, березневі надходження від митниці складають лише п’яту частину плану – надійшло 6,7 млрд грн (тоді як довоєнний розпис був 32 млрд грн), за ПДВ недовиконання планових показників у березні може бути близько 7 млрд грн і т. д. Через це Уряд вже фактично провів секвестр у розмірі 107 млрд грн (зменшено фінансування неперіоритетних напрямів, ці кошти спрямовано до резервного фонду з подальшим фінансуванням військових потреб). Компенсувати втрати надходжень Уряд зможе головним чином залучаючи пільгові позики чи макрофінансову допомогу.

У таких умовах підтримка ВПО має бути обґрунтованою, а способи її надання прозорими та ефективними. З точки зору публічних фінансів тут можливі два механізми:

окрема велика бюджетна програма;

багато дрібних бюджетних програм за різними головними розпорядниками коштів (міністерствами).

Кожен із них має свої плюси і мінуси. Перевага єдиної бюджетної програми в оперативності. Щойно з’являється новий пріоритет – кошти можна швидко перекинути туди, де вони потрібніші. Недоліком такого механізму є менша прозорість використання бюджетних коштів. В умовах зменшення загального рівня публічності бюджетного процесу під час воєнного стану (звільнення від обов’язку звітування на різних етапах бюджетного процесу, закритий доступ до даних казначейства і т. д.) цей

недолік є суттєвим ризиком неефективного використання коштів у великій бюджетній програмі.

З використанням кількох бюджетних програм у різних міністерствах ситуація протилежна. Очевидною перевагою є краща прозорість та підзвітність використання бюджетних коштів – кожне відомство буде змушене більш ретельно планувати видатки у своїй сфері, а оскільки така підтримка, скоріш за все, буде потрібна і після завершення воєнного стану, то результативні показники бюджетних програм та звіти про досягнення їхніх цілей будуть більш конкретними. Окрім того, буде якісніше планування підтримки ВПО у конкретній сфері (наприклад, МОН краще знатиме, як організувати і фінансувати допомогу ВПО в галузі освіти). Водночас у цього варіанту є і свої вади – ускладнена координація між відомствами, а також те, що їхня “конкуренція” за фінансовий ресурс може негативно відобразитись на кінцевих бенефіціарах таких бюджетних видатків – переміщених особах.

Зваживши за і проти кожного із варіантів ми все ж віддаємо перевагу другому – кілька дрібних програм з відомчою відповідальністю за свою сферу. Механізм єдиної бюджетної програми не так давно вже застосовувався – мова про ковід-фонд, який був створений у відповідь на виклики пандемії коронавірусу. Як показала практика, це був не найкращий варіант із додатковими ризиками нецільового використання, необгрунтованого перекидання на інші, жодним чином не пов’язані, бюджетні програми та інше.

Крім того, цей варіант не дуже релевантний до підтримки внутрішньо переміщених осіб, оскільки видатки будуть дуже різні за своєю суттю (на відміну від ковід-фонду, де основний акцент мав би бути виключно на медичній галузі). А у випадку з кількома бюджетними програмами буде мати місце профільна підтримка внутрішньо переміщених осіб (житлова, соціальна, медична, освітня і т.д.). Серед програм варто передбачити і додаткову субвенцію територіальним громадам на підтримку внутрішньо переміщених осіб (на описані вище заходи – організацію обліку, надання

прямої допомоги речами першої необхідності і т.д.). Субвенція повинна мати формульний механізм розрахунку в залежності від кількості ВПО та їх демографічної структури, щоб бути гендерно орієнтованою з урахуванням потреб усіх соціальних груп переміщених осіб. На наш погляд, за умови пріоритетності фінансування цих бюджетних програм такий варіант виглядає більш дієвим, а підзвітність за кожним із напрямів буде забезпечена краще.

У будь-якому разі механізм підтримки внутрішньо переміщених осіб важливо детально обдумати з оцінкою наслідків на тривалішу перспективу. Адже залучення фінансових ресурсів для допомоги переміщеним особам – це лише половина справи, інша, не менш важлива, – надати таку підтримку максимально ефективно.

2.3. Форми та методи оптимізації соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах триваючого збройного конфлікту.

Такого масштабного вимушеного переміщення населення Європа не зазнавала з 1943 року. Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над всіма територіями матиме наслідком подальше збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції тощо.

Уряд України вживає окремих заходів щодо вирішення проблем вимушено переміщених осіб, багато зусиль докладають волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної

підтримки у середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово не контрольованих Україною територій.

Масштабна вимушена внутрішня міграція населення має значний позитивний потенціал соціально-економічного та гуманітарного розвитку України у середньо- і довгостроковій перспективі, пов'язаний зі структурними зрушеннями в економіці, зміною схем розселення та розвитком інфраструктури, формуванням якісно нового людського потенціалу, соціальною, культурною та національною інтеграцією українського суспільства. Досягнення цих цілей загалом відповідає обраній траєкторії європейської інтеграції, що визначена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Подолання негативних наслідків та реалізація позитивного потенціалу вимушеної внутрішньої міграції населення вимагає концентрації всіх національних ресурсів та міжнародної донорської допомоги.

Залучення міжнародної донорської допомоги передбачає надання урядових гарантій стабільності законодавства щодо захисту іноземних інвестицій та оподаткування, створення механізмів отримання цієї допомоги за всіма доступними каналами на державному та регіональному рівнях, рівнях місцевих громад і неурядових організацій, а також запровадження соціальної звітності щодо їх використання за участі громадянського суспільства.

Отже, варто розглянути рекомендації, що визначають пріоритетні напрями дій та інвестицій щодо подолання негативних наслідків і реалізації позитивного потенціалу вимушеної внутрішньої міграції населення в Україні.

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ, СТВОРЕННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ

Розробити в максимально стислі строки і почати реалізацію:

- державної стратегії змін у структурі економіки, схемах розселення, розміщенні інфраструктури, пріоритетах формування людського потенціалу, принципах інтеграції українського суспільства;

- регіональних і територіальних програм розвитку.

Стимулювання створення нових робочих місць:

- на контрольованих Україною територіях окупованих областей;
- у регіонах, що межують з окупованими областями;
- в інших регіонах України.

Запровадження податкових канікул для власників малого та середнього бізнесу, які переселяються з тимчасово неконтрольованих територій в інші регіони країни та відновлюють власний бізнес і створюють нові робочі місця.

Створення можливостей для проведення професійної перепідготовки внутрішньо переміщених осіб на базі державних центрів зайнятості з урахуванням промислової специфіки регіону їх знаходження та актуальних потреб ринку праці.

Основними умовами проведення перепідготовки вважати:

- суміжність колишньої професії внутрішньо переміщеної особи та майбутньої професійної орієнтації.
- орієнтацію на регіональну економічну специфіку та актуальні потреби ринку праці.
- забезпечення гарантій працевлаштування після проходження професійної перепідготовки.

На базі центрів зайнятості впровадити курси швидкої підготовки до підприємницької діяльності ВПО, перш за все, по напрямках: будівництво індивідуальних будинків, енергозбереження, модернізація інфраструктурних об'єктів тощо.

Забезпечення горизонтального взаємозв'язку регіональних центрів зайнятості з метою надання ширших можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщеними особами.

- Активне використання співробітниками центру зайнятості баз вакансій інших областей з урахуванням кількості внутрішніх переселенців у кожній області для надання пропозицій громадянам та зменшення навантаження на ринки праці окремих областей та населених пунктів.

- Створення привабливих умов для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб у областях, відмінних від нинішнього місця проживання, – компенсація проїзду, забезпечення тимчасовим житлом на базі гуртожитків, державних готелів, хостелів, приватного житла; створення гнучкого графіка роботи за вахтовим методом.

Проаналізувати можливості проживання внутрішньо переміщеної особи у сільській місцевості та запропонувати стратегії їх працевлаштування. При цьому забезпечити комплексний підхід щодо розвитку інфраструктури.

Вивчити можливості створення робочих місць для вимушено переміщених осіб на умовах міні-вахти (1–2 доби на тиждень) з проживанням у приміській зоні, містах-супутниках, на територіях сусідніх областей.

Надання цільової допомоги безробітним вимушено переміщеним особам, які мають бажання розпочати власну справу на території тимчасового мешкання.

Спрощення процедур створення підприємств з іноземними інвестиціями, інноваційних технопарків, бізнес-інкубаторів, вільних економічних зон та ін.

Вивчення досвіду та популяризація різних форм взаємодопомоги на рівні громад: на принципах безоплатного, бартерного надання послуг.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Розміщення та забезпечення житлом вимушено переміщених осіб

Створення реєстру об'єктів нерухомості (покинутих житлових будинків, відновлення покинутих військових містечок, побудови котеджних містечок тощо), напрацювання моделей надання їх в оренду/власність вимушено переміщеним особам на пільгових умовах.

Створення соціального житлового фонду у містах (гуртожитки, квоти у новобудовах тощо) для надання в оренду вимушено переміщеним особам на пільгових умовах.

Відродження знелюднених сіл у регіонах, що межують з тимчасово окупованими регіонами.

Відновлення покинутих військових містечок, облаштування їх для тимчасового проживання вимушено переміщених осіб.

Побудова котеджних містечок з модульних будинків для тимчасового проживання вимушено переміщених осіб.

Надання вимушено переміщеним особам земельних ділянок під житлове будівництво.

Тимчасове розміщення вимушено переміщених осіб для проживання в офісних приміщеннях, санаторних та оздоровчих закладах, дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, створення умов для проживання в них у зимовий період, вирішення питання щодо оплати за комунальні послуги за тарифом для побутових споживачів.

Передбачити оцінку якості інфраструктури в місцях розміщення ВПО, враховуючи сполучення із лікувально-профілактичними установами, освітніми закладами, фінансовим установами тощо.

В межах Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, в інші регіони України передбачити заходи по впровадженню технологій швидкого будівництва з місцевих будівельних матеріалів та залучення ВПО для самостійного будівництва.

Медична допомога і психологічна адаптація вимушено переміщених осіб

Забезпечення доступу до ліків та медичних послуг для вимушено переміщених осіб.

Надання послуг із соціального консультування, психологічної адаптації та підтримки вимушено переміщених осіб. Захист вразливих груп (інвалідів, хронічно хворих, дітей, вагітних жінок) вимушено переміщених осіб.

Подолання психофізіологічних травм, стресового стану, соціальної апатії, втрати віри у майбутнє.

Залучення на партнерських і волонтерських засадах психологів-консультантів і психотерапевтів приватної практики, в тому числі через співробітництво з професійними асоціаціями і міжнародними організаціями.

Розширення доступу до медичної допомоги у сільській місцевості за рахунок працевлаштування на посаду сільських фельдшерів внутрішньо переміщених осіб із відповідною медичною освітою.

Соціальне обслуговування й соціальне забезпечення вимушено переміщених осіб

Заходи щодо компенсації зростання навантаження на інфраструктуру місцевих громад з соціального обслуговування і соціального забезпечення вимушено переміщених осіб.

Створення на базі державних центрів соціальних служб мультидисциплінарних команд фахівців, які працюватимуть на принципах волонтерства, провести відповідне навчання, організувати їх роботу у тісній співпраці з ГО. Залучення до цієї роботи фахівців з числа ВПО. Мобілізація фахівців з числа ВПО, які можуть надавати психологічну та соціальну допомогу ВПО за принципом «рівний-рівному». Проведення відповідного навчання для них. Створення скорочених програм і курсів підготовки соціальних працівників (у тому числі орієнтованих на осіб з числа самих переселенців) та їхнє залучення через державне замовлення.

Удосконалення системи психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особами із акцентуванням уваги на дітей та жінок за рахунок активної взаємодії державних служб соціального захисту населення і волонтерських організацій, які надають таку допомогу.

РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

Забезпечення доступу до освіти вимушено переміщених осіб

Адаптація (реадаптація) до професійної діяльності, навчання, перенавчання чи перекваліфікація вимушено переміщених осіб.

Забезпечення повної інформації щодо наявних вільних місць у дошкільних та шкільних закладах, спеціалізованих закладах для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб, влаштування дітей до дошкільних та начальних закладів.

Вивчити питання щодо необхідності розширення загальної мережі дитячих садків, збільшення кількості класів у школах.

Культурна реінтеграція та національна самоідентифікація вимушено переміщених осіб

Організація туристичних поїздок, етнічних фестивалів та ін. для вимушено переміщених осіб до інших регіонів України, проживання дітей у сім'ях на час канікул і свят.

Інформаційна політика і соціальна взаємодія вимушено переміщених осіб

Соціальна злагода та соціальна згуртованість у місцевих громадах, які приймають вимушено переміщених осіб.

Проведення широкої інформаційної кампанії серед внутрішньо переміщених з метою популяризації проживання у сільській місцевості, використовуючи ресурси засобів масової інформації, волонтерів, соціальних працівників.

Місцеве самоуправління і потенціал реалізації вимушено переміщених осіб. Залучення представників внутрішньо переміщених осіб до місцевого самоуправління в громадах, де є місця їхнього компактного проживання. Наприклад, створення спеціальних комітетів у місцевих радах або посади помічника голови місцевої адміністрації з проблем ВПО, яку посідатиме представник, якого обрали самі вимушені переселенці.

Громадська безпека та доступ до правосуддя, зменшення соціального напруження між переміщеними особами і місцевими громадами.

Крім того, необхідно розробити стратегію інформаційної політики із широкого спектра питань (формування ціннісних орієнтацій: ідентичності з Україною, патріотизму, толерантності, правової культури тощо, в тому числі

за допомогою цільових інформаційно-освітніх, культурно-освітніх програм, популяризації аналітичного огляду історичних та сучасних подій) 6

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ТА ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Удосконалення механізмів реалізації:

- Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 №1207-VII;

- Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16.09.2014 № 1680-VII;

- Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 №1706-VII;

- Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI.

- Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV;

- Закону України «Про співробітництво територіальних громад», схваленого Верховною Радою від 17.06.2014 № 1508-VII;

- рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях» від 04.11.2014 (введено в дію Указом Президента № 875/2014 від 14.11.2014);

- Програми діяльності Кабінету Міністрів України (затвердженої Постановою Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» від 11.12.2014 № 26-VIII) (п. 8 «Соціальний захист, працевлаштування та реінтеграція внутрішньо переміщених осіб», п. 11 «Нова політика міжнародної допомоги»);

- Коаліційної угоди (парафованої 21.11.2014) (п. 1.10 «Створення належної системи соціального захисту вимушених переселенців»).
- Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р);

- Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385);
- Відновлення дії національного законодавства про вільні економічні зони.
- Запровадження у повному обсязі дії поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, формат і наповнення якої передбачає досягнення максимально глибокої економічної інтеграції на основі домовленостей у рамках двосторонніх переговорів з ЄС щодо вступу України до СОТ.

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОНОРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ВПО

Загальнодержавний рівень (програми міжнародної донорської, фінансової та інвестиційної допомоги):

реалізація програм співробітництва з МВФ, Світовим банком, ЄБРР, ЄІБ та іншими міжнародними фінансовими організаціями;

залучення для тимчасово переміщених осіб, українських громадян на Донбасі та в Криму, зокрема кримських татар, допомоги від ООН, країн – членів "Групи семи" та ЄС;

підготовка інвестиційного проекту „Соціальна підтримка громад” у співробітництві зі Світовим банком.

Регіональний рівень – міжрегіональне, транскордонне співробітництво, структурні фонди ЄС, політика сусідства, розвиток єврорегіонів з країнами ЄС, Молдовою та Білоруссю («Дніпро», «Карпати», «Буг», «Дністер»).

Реформування Державного фонду регіонального розвитку для забезпечення можливості фінансування у регіонах усіх типів проектів,

розгортання мережі агенцій регіонального розвитку і реалізації пілотних проектів щодо співпраці й об'єднання громадян.

Місцевий рівень – міжнародне співробітництво на рівні громад, міст-побратимів.

Міжнародне співробітництво на рівні неурядових організацій.

Розробка механізмів залучення, виділення і контролю за використанням фінансової допомоги.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Створення постійно діючого Форуму під егідою НАН України з метою вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо забезпечення комплексної й системної підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції ВПО.

Створення національної міжвідомчої комісії з питань ВПО при КМ України та її виконавчого органу з метою координації урядових дій.

Створення загальнодержавної інформаційної бази (реєстру) даних щодо наявних можливостей розміщення, працевлаштування та перенавчання вимушено переміщених осіб.

Для цього необхідно:

- розробити стандартизовану форму збору інформації, яка має включати дані щодо житлових умов, наявних вакансій, навчальних закладів та дошкільних установ для дітей, закладів охорони здоров'я тощо);
- здійснити картування можливих місць розселення, влаштування та працевлаштування;
- розробити програмне забезпечення;
- сформувати Банк даних, визначити відповідних та забезпечити його постійне оновлення;
- забезпечити доступ до цього ресурсу в режимі онлайн, на базі центрів зайнятості тощо для самостійного пошуку.

Вивчення та облік індивідуальних здібностей ВПО для найбільш ефективного залучення їх потенціалу в інтересах громад тимчасового перебування та організації системи взаємної допомоги ВПО.

Враховуючи практичну потребу юридичної підтримки внутрішньо переміщених осіб і надання їм правової допомоги, розвиваючи напрямок правоосвіти населення пропонуємо алгоритми дій для ВПО щодо забезпечення норм права.

Державні гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб передбачають увага таким важливим питанням як статус внутрішньо переміщеної особи, порядок його набуття та облік; правова допомога, соціальна підтримка та компенсаційні виплати; права і обов'язки внутрішньо переміщених осіб, зокрема роз'яснення законодавчих гарантій і практики забезпечення прав дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, виплати їм державної допомоги в разі переміщення в супроводі осіб, які не є законними представниками, реалізації права на освіту та медичне забезпечення неповнолітніх в умовах воєнного стану.

Варто орієнтуватись на законодавчі засади практики взяття на облік громадян, що змінили місце проживання, для отримання ними статусу внутрішньо переміщеної особи (надалі – ВПО), механізм видачі довідки про взяття на облік ВПО як обов'язково необхідного документу для подальшої реалізації особами спеціальних правомочностей за набутим статусом.

Для отримання довідки ВПО (повнолітня або неповнолітня особа – особисто, а малолітня дитина, недієздатна особа або особа, дієздатність якої обмежена, – через законного представника) подає заяву про взяття на облік до:

- підрозділу з питань соціального захисту населення при державних адміністраціях;
- виконавчих органів сільських, селищних, міських рад;
- ЦНАПу
- через Портал «Дія».

На отримання довідки мають право особи, які після введення Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 “Про введення воєнного стану в Україні” воєнного стану перемістилися з території адміністративно-територіальної одиниці, на якій проводяться бойові дії та яка визначена в переліку, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 204 “Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми “єПідтримка”

Слід мати на увазі, що Перелік адміністративно-територіальних одиниць зазнає змін, що може вплинути на набуття статусу та можливість отримання різних видів державних виплат, міжнародної допомоги, гуманітарної чи благодійної підтримки.

Пакет документів, необхідних для взяття на облік ВПО включає:

- Заява про взяття на облік;
- Документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документ, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, або свідоцтво про народження дитини;
- Документ на підтвердження повноважень особи як законного представника чи родича малолітньої дитини, недієздатної особи;
- Докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, на день виникнення обставин, що спричинили внутрішнє переміщення, у разі відсутності в документі, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документі, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення.

Варто підкреслити важливість інформування ВПО, яка береться на облік, що має здійснюватися під час видачі довідки посадовою особою уповноваженого органу та включає інформацію про:

-можливості розв'язання проблем, пов'язаних із соціальним захистом, зокрема з відновленням соціальних виплат;

– можливість та порядок отримання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання;

– місцезнаходження місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

– обов'язок повідомити про зміну місця проживання уповноваженому органу за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання;

– обов'язок повідомити уповноваженому органу або уповноваженій особі територіальної громади / центру надання адміністративних послуг за місцем отримання довідки про добровільне повернення до покинутого постійного місця проживання не пізніше як за три дні до від'їзду або протягом трьох днів уповноваженому органу після повернення до покинутого постійного місця проживання.

Про факт видачі довідки дитині-сироті, дитині, позбавленій батьківського піклування, малолітній дитині, яка прибула без супроводження законного представника, уповноважений орган невідкладно інформує службу у справах дітей за місцем перебування такої дитини.

Предметом обговорення з учасниками стали підстави для відмови у видачі довідки про взяття на облік ВПО, перелік яких визначений законодавством, порядок оформлення, обов'язкові реквізити рішення про відмову та процедура його вручення заявнику.

Слід відмітити, що у разі втрати або псування довідки уповноважений орган замість неї безоплатно видає дублікат на підставі заяви особи, якій видавалася довідка.

Щодо можливості оскарження рішення про відмову у видачі довідки, то особа має право звернутися із заявою повторно, якщо у неї з'явилися підстави для взяття на облік як ВПО, або усунуті підстави для відмови у видачі довідки. Рішення про відмову у видачі довідки про взяття на облік

внутрішньо переміщеної особи можна оскаржити в судовому порядку. Поскаржитись на незаконну відмову у реєстрації ВПО можливо також шляхом звернення до компетентних органів.

Законодавство закріплює права внутрішньо переміщених осіб, такі як:

- єдність родини;
- сприяння у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення;
- інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів;
- безпечні умови життя і здоров'я;
- достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання;
- створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання та оплати вартості комунальних послуг,
- сприяння у переміщенні її рухомого майна та сприяння у поверненні на попереднє місце проживання;
- забезпечення лікарськими засобами і надання необхідної медичної допомоги;
- влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;
- отримання гуманітарної та благодійної допомоги та низка інших.

З-поміж обов'язків внутрішньо переміщених осіб важливо відзначити такі як:

- дотримуватися Конституції та законів України, інших актів законодавства;
- повідомляти про зміну місця проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання.;

– у разі добровільного повернення до покинутого постійного місця проживання – повідомити про це уповноважений органі за місцем отримання довідки не пізніш як за три дні до дня від'їзду;

– у разі виявлення подання внутрішньо переміщеною особою завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік відшкодувати фактичні витрати, понесені за рахунок державного та місцевих бюджетів у результаті реалізації прав, передбачених цим Законом.

Наголосимо на праві на безоплатну правову допомогу, гарантовану Законом України “Про безоплатну правову допомогу”.

Безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Безоплатна первинна правова допомога полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Суб'єктами права на безоплатну первинну правову допомогу є всі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Безоплатна вторинна правова допомога полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Стосовно прав внутрішньо переміщених осіб, право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають такі категорії :

– діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту, – на всі види правових послуг, передбачені ч. 2 ст. 13 цього Закону;

– внутрішньо переміщені особи – на всі види правових послуг, передбачених ч.2 ст. 13 цього Закону;

– громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, – на правові послуги, передбачені п.п. 2 і 3 ч. 2 ст. 13 цього Закону, з питань, пов’язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

3 травня 2022 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України № 2238-IX «Про внесення змін до частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу», який набирає чинності 20 травня 2022 року.

Згідно з Законом від 03.05.2022 р. право на безоплатну вторинну правову допомогу отримали:

– особи, які не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, – на правові послуги, передбачені п. п. 2 і 3 ч.2 ст. 13 цього Закону, з питань встановлення в судовому порядку фактів, що мають юридичне значення, пов’язаних з оформленням та видачею таких документів;

– потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту, – на правові послуги, передбачені п. п. 2 і 3 ч.2 ст. 13 цього Закону, у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень.

Такі зміни є важливими та орієнтованими на дійсний запит громадян у правовій допомозі, адже через вторгнення російської федерації в Україну проблема знищення або втрата документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України є однією з найбільш поширених серед внутрішньо переміщених осіб. Масовий характер сексуального насильства, катування, жорстокого поводження з цивільним населенням на тимчасово окупованих територіях сколихнув українське суспільство та спричинив потребу державного забезпечення особливого захисту для потерпілих осіб.

Детальніше про суб'єктів права на безоплатну правову допомогу, механізми та органи, що забезпечують її надання, види правових послуг у складі безоплатної первинної та вторинної правової допомоги можливо дізнатися зі змісту Закону.

Відбулися певні зміни у виплаті державної допомоги ВПО з травня місяця поточного року.

З урахуванням нормативно — правових змін, отримати допомогу для ВПО зможуть:

– громадяни, які перемістилися з територій, де ведуться бойові дії, або тих, які знаходять в тимчасовій окупації чи в оточенні (блокуванні);

– громадяни, чиє житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження, і які подали заявку на відшкодування, зокрема через Єдиний державний вебпортал електронних послуг.

Допомога на проживання для цих категорій внутрішньо переміщених осіб надається у наступних розмірах:

– для осіб з інвалідністю та дітей – 3 000 гривень;

– для інших осіб – 2 000 гривень.

Важливо, що компенсаційні виплати від держави для підтримки ВПО на певних умовах можуть здійснюватися роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, а також власникам житла за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану. Посилання на відповідні нормативно — правові акти наведено в переліку корисних ресурсів наприкінці матеріалу.

Дбаючи про захист прав дітей, варто підкреслити важливість складу пакету документів для постановки дитини на облік як ВПО як передумови виплати державної допомоги та інших соціальних гарантій.

Законний представник дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, посадові особи, які здійснюють заходи щодо захисту прав такої дитини, у разі необхідності підтвердження чи перевірки

персональних даних дитини можуть отримати відповідні відомості на підставі письмового запиту до Мінсоцполітики.

У разі подання заяви про взяття на облік законним представником особи, від імені якої подається заява, додатково подаються:

- документ, що посвідчує особу законного представника;
- документ, що підтверджує повноваження особи як законного представника, крім випадків, коли законними представниками є батьки (усиновлювачі);
- у разі потреби – свідоцтво про народження дитини.

У разі подання заяви про взяття на облік малолітньої дитини керівником дитячого закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей, до якого влаштовується дитина, опікуном, піклувальником, прийомними батьками чи батьками-вихователями у разі влаштування дитини в сім'ю громадян під опіку, піклування, прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, родичем (баба, дід, прабаба, прадід, повнолітні брат або сестра, тітка, дядько) або вітчимом, мачухою, в яких проживає (перебуває) дитина, додатково подаються:

- документ, що посвідчує особу заявника;
- документи, що підтверджують родинні стосунки між дитиною та заявником;
- документ, що підтверджує повноваження представника органу опіки та піклування або керівника дитячого закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей, в якому дитина перебуває на повному державному забезпеченні, та документ, що підтверджує факт зарахування дитини до такого закладу.

Неповнолітня дитина має право самостійно звернутися за призначенням допомоги.

Щодо освіти дітей з числа ВПО, то дитина має можливість здобувати освіту за дистанційною формою в закладі освіти, в якому навчалася раніше, а також продовжити навчання за її новим місцем перебування. До закладу

освіти один з батьків дитини чи родичів має подати відповідну заяву про зарахування будь-яким зручним способом: особисто, електронною поштою, тощо. При наявності до заяви можуть бути додані копії свідоцтва про народження дитини чи свідоцтва її навчальних досягнень.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проаналізовано особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту, узагальнено досвід громад у вирішенні проблем осіб вказаної категорії. Результати проведеного дослідження, реалізовані мета та завдання надали підстави сформулювати такі висновки:

1. На основі теоретичного аналізу сучасних підходів до соціальної роботи з вимушеними мігрантами визначено сфери життя людини, через які відбувається адаптація, пристосування переселенців (природно-антропологічна, агентно-професійна, духовно-культурна); виокремлено основні види соціальної роботи з ВПО (практична соціальна робота та організаційна робота); визначено конкретні напрями роботи з вимушеними переселенцями (соціально-інформаційний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, фінансовий, соціально-економічний, матеріальний, соціально-трудоий).

Встановлено, що відповідно до законодавчих актів України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

2. Проаналізувавши міжнародний досвід соціальної роботи з ВПО, виокремивши основні тенденції та перспективи, встановили, що переміщення порушує соціальну екологію людини, зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної «пастки утриманства» тощо. Відтак соціальна підтримка переміщених людей повинна спрямовуватися на подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення трудового потенціалу, відновлення соціально-

культурних та суспільних зв'язків, ефективного самоменеджменту, тобто активізації та надання повноважень. Міжнародний досвід свідчить, що у роботі з ВПО практикують як короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи), так і довгострокові стратегії втручання, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи та розвиток громад.

Основними міжнародними документами, в яких закріплено права і свободи внутрішньо переміщених осіб та особливості роботи з ними є «Керівні принципи з питань про переміщених осіб всередині країни» УВКБ ООН та IV Женевська конвенція.

3. На основі результатів досліджень вітчизняних та міжнародних агенцій, а також дослідно-експериментальної роботи на базі Управління праці та соціального захисту Уманської міської ради досліджено соціальний портрет українських переселенців, визначено їхні основні потреби та ресурси. Наголошено, що детальна інформацію не лише щодо кількісних характеристик, а й щодо основних потреб та очікувань ВПО, їхньої оцінки задоволення своїх потреб сьогодні, а також планування дій ВПО на майбутнє є необхідним для планування майбутніх стратегій щодо інтеграції ВПО.

Встановлено, найбільше переселенців з Київської (27%), Донецької (25%) та Харківської областей (19%); значна частка жінок (73% проти 27% чоловіків); (55%) – економічно активне населення (роботодавці, наймані працівники, фрілансери); половина опитаних має неповнолітніх дітей (включаючи 20% дошкільного та 31% шкільного віку); 10% ВПО – це особи з інвалідністю; у 25% осіб житло було або повністю знищене (6%), або пошкоджене (19%), проте 27% не мали інформації про стан їх житла на момент опитування. Рід занять: роботодавці 5%, наймані працівники 42%, фрілансери 8%, студенти 8%, пенсіонери 21%, незайняті 6%, домогосподарі 6%, працівники, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною чи іншою особою 7%, інше 1%. Офіційно зареєстровані - лише 76%. Середній вік опитаних ВПО – 42 роки, 16% осіб віком понад 60 років.

Найбільш важливою для ВПО є група матеріальних потреб, зокрема фінансова підтримка, медичні послуги, продукти харчування, а найменш важливими – професійні потреби. З нематеріальних потреб найбільш актуальною є потреба в інформації про допомогу, яку можна отримати.

Потреби внутрішньо переміщених осіб: індивідуальне тимчасове житло 33%; індивідуальне постійне житло 31%; медичні послуги 42%; фінансова підтримка 49%; продукти харчування 43%; забезпечення харчуванням (готовими стравами) 28%; робота за фахом 28%; перекваліфікація (отримання іншої спеціальності) 18%; можливості для перенесення бізнесу 18%; допомога у відкритті нового бізнесу 15%; продовження мого навчання 26%; продовження навчання моїх дітей 44%; інформація про наявну / доступну допомогу, яка вже надається 35%; інтеграція в місцеву громаду (зокрема, заведення нових знайомств) 28%; доступ до церкви мого віросповідання 14%; психологічна підтримка 25%; доступ до гуртків, навчальних курсів, спортивних секцій тощо 25%; можливість брати участь у волонтерських чи інших громадських ініціативах 26%; можливість збиратись та обговорювати свої потреби, плани, проблеми, досвід з ін. переселенцями 27%.

4. Узагальнивши форми та методи оптимізації соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах триваючого збройного конфлікту, встановили, що вирішенню питань осіб вказаної категорії посприяють наступні кроки:

- розвиток економіки, створення робочих місць і забезпечення зайнятості (через створення можливостей для проведення професійної перепідготовки, забезпечення горизонтального взаємозв'язку регіональних центрів зайнятості, врахування можливості проживання внутрішньо переміщеної особи у сільській місцевості та ін.);

- розвиток соціального обслуговування (розміщення та забезпечення житлом вимушено переміщених осіб, медична допомога і психологічна

адаптація вимушено переміщених осіб, соціальне обслуговування й соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб);

- розвиток гуманітарної сфери (забезпечення доступу до освіти вимушено переміщених осіб, культурна реінтеграція та національна самоідентифікація вимушено переміщених осіб, інформаційна політика і соціальна взаємодія вимушено переміщених осіб);

- оптимізація правових механізмів вирішення проблем та використання соціального потенціалу ВПО (через оновлення та адаптацію до сучасних умов законів та підзаконних актів);

- оптимізація фінансових механізмів залучення міжнародної донорської допомоги для розв'язання проблем ВПО (на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях);

- вдосконалення організаційного забезпечення надання допомоги ВПО (через вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо забезпечення комплексної й системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції ВПО; створення загальнодержавної інформаційної бази (реєстру) даних щодо наявних можливостей розміщення, працевлаштування та перенавчання вимушено переміщених осіб).

- вивчення та облік індивідуальних здібностей ВПО для найбільш ефективного залучення їх потенціалу в інтересах громад тимчасового перебування та організації системи взаємної допомоги ВПО.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність висвітлення проблеми. Перспективним буде вивчення питань спеціалізованої професійної підготовки фахівців соціальної сфери з ВПО в умовах закладів вищої освіти, розробка програм волонтерської підтримки вимушених мігрантів та пошук оптимальних способів залучення самих ВПО до реалізації таких ініціатив, дослідження умов успішної перекваліфікації переселенців в умовах Центрів зайнятості тощо.

Список використаних джерел

1. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування : мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>
2. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доп. за ред канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України. Київ: ДУ «Ін-т економ. та прогнозув. НАН України», 2016. С. 96–115.
3. Внутрішньо переміщені особи. – Режим доступу: http://unhcr.org.ua/en/?option=com_content&view=article&layout=edit&id=1293
4. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті., 2016. С. 235–349.
5. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. Аналітична записка. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf
6. ВПО зможуть виправити дані у заявці про взяття на облік і отримати перерахунок допомоги <https://bit.ly/3Ns72tq>
7. ВПО можуть отримати міжнародну грошову допомогу. Які програми доступні? <https://bit.ly/3aeccLp>
8. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
9. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. Україна: події, факти, коментарі. 2018.

№3. С. 34–43. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr3.pdf>. (дата звернення 28.01.2019).

10. Динаміка міграції в Україні: де живе найбільше переселенців. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/11/infografika/suspilstvo/dynamika-mihracziyi-ukrayini-zhyve-najbilshe-pereselencziv> (дата звернення 28.01.2019).

11. Довідник контактів організацій і установ, які надають допомогу в умовах воєнного стану <https://bit.ly/3wGqr3e>

12. Допомога від держави для ВПО: хто та як отримуватиме виплату з травня? <https://bit.ly/3wwVkqw>

13. Закон України “Про безоплатну правову допомогу” від 02.06.2011 р.№ 3460 -VI <https://bit.ly/39Fp0Kj>

14. Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII <https://bit.ly/3MA6DVP>

15. Індекс інтеграції внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://cedos.org.ua/uk/vpo-integration-index/methodology> (дата звернення 28.01.2019).

16. Кассас К. Реалізація внутрішньо переміщеними особами своїх прав і свобод. Актуальні проблеми суспільно-політичних наук: зб. матеріалів наук. конф. Вінниця. 2018. 377 с.

17. Козинець І. Г., Шестак Л. В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. Молодий вчений. № 12 (15). 2014. С. 258–262.

18. Крахмальова К. О. Стан досліджень статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Часопис Київського університету права. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. 2015. С. 142–145.

19. Кудря І. Захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та національний досвід. Круглий стіл Інституту

законодавства ВРУ. (26 лютого 2016 р.). URL:
<http://veche.kiev.ua/journal/5195/>

20. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2018. Випуск 46. С. 133- 145.

21. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. Адміністративне право і процес. 2017. № 1 (19). С. 51-57.

22. Кульчицький Т. Р. Права зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. 2018. Випуск 51. Т.1. С. 142-147.

23. Кульчицький Т. Р. Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах соціального захисту. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». 2021. № 3. С. 167-171.

24. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аналіз. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». 2019. № 6. С. 195-200.

25. Лист МОН від 16.04.2022 р. №1/4202-22 “Щодо зарахування до 1-го класу закладів загальної середньої освіти” <https://bit.ly/3G5s9iF>

26. Лікарі поруч: що треба знати про медпослуги для ВПО під час воєнного стану <https://bit.ly/3yO62M8>

27. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2016. Вип. 12. С. 131-138.

28. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015. 244 с.

29. Максимовська Н.О. Соціальна робота з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціокультурне середовище міської громади «SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи». № 7 (2018). С. 64–66.

30. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика / М. І. Малиха // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2015. – Т. 18. – № 8. – С. 6-11.

31. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. Грані. 2015. № 8. С. 6-11.

32. Міністерство соціальної політики України URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=167122&cat_id=107177.

33. Мінсоцполітики: Обліковано 1 648 852 переселенці. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249675546

34. Наказ МОН від 28 березня 2022 року №274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» <https://bit.ly/39FoVpZ>

35. Оновлено актуальний перелік громад у зонах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточенні <https://bit.ly/3ltzX4w>

36. Организация Объединенных Наций: Аналитический доклад Генерального секретаря по вопросам о лицах, перемещенных в пределах страны/ E/CN.4/1992/23. – Режим доступа: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/188685/E_CN.4_1992_23-RU.pdf?sequence=5&isAllowed=y

37. Освіта в умовах воєнного стану: інформаційний ресурс, відповіді на тематичні питання на сайті Освітнього Омбудсмена України Сергія Горбачова <https://bit.ly/3wGEeqm>

38. Первая психологическая помощь : руководство для работников на местах. – Женева : ВОЗ, 2014. – 76 с.

39. Перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 05.2022 р. затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 25 квітня 2022 року N 75 (у редакції наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 14 травня 2022 року N 92) <https://bit.ly/3MvW7ik>

40. Перрушу Р. Глосарій міграційних термінів / Р. Перрушу. – Режим доступу: http://web.archive.org/web/20070928193631/http://www.iom.org.ua/docs/im98_1.pdf

41. Попередній аналіз та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [Електронний ресурс] / Регіональне представництво УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні, жовтень, 2014. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1232/IDPUKR.pdf>

42. Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 року № 333 (в редакції постанови КМУ від 29 квітня 2022 р. № 490) <https://bit.ly/3PqDUVg>

43. Порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331 <https://bit.ly/3PxY5k5>

44. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» <https://bit.ly/39J8uJC>

45. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року № 457 «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» <https://bit.ly/3Nl4ayu>

46. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» <https://bit.ly/3NpjLgG>

47. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

48. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80> (дата звернення 28.01.2019).

49. Проценко О. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія теоретизування та соціальної практики. Грані. Том 21. № 4. 2018. С.47-55.

50. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім П 61 батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – 72 с.

51. Путінцев А., Пащенко Ю. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. №9. С.110-121.

52. Резюме аналитического отчета по результатам операционного исследования «ВИЧ-сервис для вынужденных переселенцев из числа уязвимых к ВИЧ-инфекции групп» / И. Демченко и др.; МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине». – К., 2014. – 15 с.

53. Роз'яснення для роботодавців: компенсація від держави за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб <https://bit.ly/3LATIBI>

54. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми “eПідтримка”» <https://bit.ly/3MzvA3B>

55. Рыбаковский Л. Л. Миграция населения. Три стадии миграционного процесса / Л. Л. Рыбаковский. – М.: Наука, 2001. – 114 с.
56. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб . Український соціум. 2015. №2 (53)
57. Синковець Н. І. Аналіз основних теорій міжнародної міграції в сучасному економічному просторі / Н. І. Синковець // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2016. – № 7. – С. 1-19.
58. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа. 2015. № 2(2.2). С. 154-159.
59. Старинська Т. Проблеми операціоналізації понять у контексті дослідження міграції населення / Т. Старинська // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2010. – № 3. – С. 108-116.
60. Субботіна О. О. Адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні / О. О. Субботіна // Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». – 2016. – Режим доступу:
<http://www.sociology.kpi.ua/wpcontent/uploads/2016/06/%D0%A1%D1%83%D0%B1%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%9E.pdf>
61. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків-Бердянськ Видавець ТОВ «Планета-Прінт» 2017. 28с.
62. Чуйко Н., Ляшук О. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації. Праткичний посібник. Видання друге, доповнене Упорядник: С. В. Марущенко. Видавництво «Право», 2020. 98с.
63. Чуйко О., Голотенко А. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія». Київ, 2017. №1(6). С. 146–150.

ДОДАТКИ

Додаток А

Джерела правової інформації та корисні ресурси на тему державних гарантій дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб:

Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII <https://bit.ly/3MA6DVP>

Закон України “Про безоплатну правову допомогу” від 02.06.2011 р. № 3460 -VI <https://bit.ly/39Fp0Kj>

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» <https://bit.ly/39J8uJC>

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми “єПідтримка”» <https://bit.ly/3MzvA3B>

Порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331 <https://bit.ly/3PxY5k5>

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» <https://bit.ly/3NpjLgG>

Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 року № 333 (в редакції постанови КМУ від 29 квітня 2022 р. № 490) <https://bit.ly/3PqDUVg>

Постанова Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року № 457 «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» <https://bit.ly/3Nl4ayu>

Перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 05.2022 р. затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 25 квітня 2022

року N 75 (у редакції наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 14 травня 2022 року N 92) <https://bit.ly/3MvW7ik>

Наказ МОН від 28 березня 2022 року №274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» <https://bit.ly/39FoVpZ>

Лист МОН від 16.04.2022 р. №1/4202-22 “Щодо зарахування до 1-го класу закладів загальної середньої освіти” <https://bit.ly/3G5s9iF>

Освіта в умовах воєнного стану: інформаційний ресурс, відповіді на тематичні питання на сайті Освітнього Омбудсмена України Сергія Горбачова <https://bit.ly/3wGEeqm>

Довідник контактів організацій і установ, які надають допомогу в умовах воєнного стану <https://bit.ly/3wGqr3e>

Лікарі поруч: що треба знати про медпослуги для ВПО під час воєнного стану <https://bit.ly/3yO62M8>

Допомога від держави для ВПО: хто та як отримуватиме виплату з травня? <https://bit.ly/3wwVkkw>

ВПО можуть отримати міжнародну грошову допомогу. Які програми доступні? <https://bit.ly/3aeccLp>

Роз’яснення для роботодавців: компенсація від держави за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб <https://bit.ly/3LATIBI>

Оновлено актуальний перелік громад у зонах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточенні <https://bit.ly/3ltzX4w>

ВПО зможуть виправити дані у заявці про взяття на облік і отримати перерахунок допомоги <https://bit.ly/3Ns72tq>

Керівні принципи GPUkrainian

Перед міжнародним співтовариством постало монументальне завдання забезпечити захист для осіб, які всупереч власним бажанням змушені залишати домівки через жорстокі конфлікти, масові порушення прав людини або інші непередбачувані та трагічні події, але які лишилися в межах кордонів своєї країни. Майже завжди такі люди страждають від серйозних психологічних травм, складних умов життя та дискримінації. Саме з метою подолання цих викликів і були розроблені Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення.

Принципи визначають права та гарантії відповідного захисту для внутрішньо переміщених осіб на будь-якому етапі переміщення. Вони захищають від необґрунтованого переміщення, пропонують основу для захисту та надання допомоги під час переміщення та визначають гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції. Хоча вони не є зобов'язуючими, Керівні принципи відображають та повністю відповідають міжнародним угодам у сфері міжнародного гуманітарного права та захисту прав людини. Іншими словами, вони є своєрідним аналогом міжнародного права з питань біженців.

Принципи розроблялися протягом кількох років у рамках мандату, що був наданий мені у 1992 році Комісією ООН з прав людини. Після того як Керівні принципи були представлені у 1998 році, Комісія ООН з прав людини прийняла резолюцію, якою звертала увагу міжнародної спільноти на цю роботу. Також вона наголосила, що Спеціальний представник Генерального секретаря ООН з питань внутрішнього переміщення спиратиметься на них у рамках свого діалогу із урядами та усіма тими, чий мандати чи види діяльності стосуються внутрішнього переміщення.

Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення – цінна інструкція для урядів, інших компетентних органів, міжурядових та неурядових організацій у їх роботі із внутрішньо переміщеними особами.

Сфера охоплення

1. Дані Керівні принципи спрямовані на забезпечення особливих потреб внутрішньо переміщених осіб у всьому світі. У них визначено права та гарантії, необхідні для захисту осіб від примусового переміщення, а також надання їм захисту та допомоги під час переміщення, а також під час повернення чи переселення та реінтеграції.

2. Для цілей даних Принципів внутрішньо переміщеними особами вважаються особи або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства,

порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон.

3. Дані Принципи відображають положення міжнародного права захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права та складені у відповідності із ними. Вони є керівними для: а) Представника Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб при виконанні його мандату; б) держав, які зіткнулися з явищем внутрішнього переміщення; в) всіх інших органів влади, груп осіб і окремих осіб в їх відносинах з внутрішньо переміщеними особами; та г) міжурядових і неурядових організацій при роботі із ситуаціями внутрішнього переміщення.

4. Дані Керівні принципи підлягають якнайширшому поширенню та застосуванню.

Загальні принципи

Принцип 1

1. Внутрішньо переміщені особи, на підставі повної рівності, користуються тими ж правами та свободами, передбаченими міжнародним правом і національним законодавством, якими користуються інші особи в їхній країні. Вони не повинні піддаватись дискримінації при здійсненні будь-яких прав і свобод на підставі того, що вони є внутрішньо переміщеними особами.

2. Дані Принципи не стосуються аспектів індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом, зокрема за вчинення геноциду, злочинів проти людства та воєнні злочини.

Принцип 2

1. Всі органи влади, групи осіб та окремі особи незалежно від їх правового статусу дотримуються цих принципів і застосовують їх без будь-якого несприятливого розрізнення. Дотримання цих принципів не впливає на правовий статус будь-яких органів влади, груп осіб або окремих осіб.

2. Дані Принципи не повинні тлумачитися як такі, що обмежують, змінюють або скасовують положення будь-якого інструменту міжнародного права прав людини чи міжнародного гуманітарного права або права, що надаються особам відповідно до національного законодавства. Ці Принципи не зачіпають, зокрема, право шукати притулок в інших країнах і користуватися цим притулком.

Принцип 3

1. На державну владу покладається основний обов'язок і відповідальність за надання захисту та гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, які перебувають під її юрисдикцією.

2. Внутрішньо переміщені особи мають право просити та отримувати у держави захист і гуманітарну допомогу. За звернення з таким проханням вони не підлягають переслідуванню чи покаранню.

Принцип 4

1. Дані Принципи застосовуються без дискримінації за будь-якою ознакою, як от: за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або

віросповідання, політичних чи інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, правового або соціального статусу, віку, інвалідності, майнового стану, народження або за будь-яким іншим критерієм.

2. Окремі категорії внутрішньо переміщених осіб, такі як діти, особливо неповнолітні без супроводу, вагітні жінки, матері з малолітніми дітьми, жінки, які очолюють домогосподарства, люди з інвалідністю та особи похилого віку, мають право на потрібні їм захист і допомогу, а також на ставлення, яке бере до уваги їхні особливі потреби.

Принципи, що стосуються захисту від переміщення

Принцип 5

Усі органи влади та міжнародні організації зобов'язані за будь-яких обставин виконувати і забезпечувати виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом, включаючи право прав людини та гуманітарне право, для того, щоб запобігати й уникати ситуацій, які можуть призвести до переміщення осіб.

Принцип 6

1. Кожна людина має право на захист від свавільного переміщення з його чи її будинку або місця постійного проживання.

2. Заборона свавільного переміщення поширюється на переміщення: а) спричинені політикою апартеїду, «етнічними чистками» або аналогічними заходами, метою або результатом яких є зміна етнічного, релігійного чи расового складу постраждалого населення; б) під час збройних конфліктів, крім випадків, коли переселення спричинене необхідністю захисту цивільного населення або нагальними причинами військового характеру; в) у випадках здійснення широкомасштабних проєктів в області розвитку, не виправданих з точки зору незаперечних і пріоритетних інтересів населення; г) під час лих, крім випадків, коли переселення Принципи, що СтосуютьСя ЗахиСту від переміщення спричинене необхідністю евакуації постраждалих з міркувань їхньої безпеки та здоров'я; та д) яке використовується в якості колективного покарання.

3. Переміщення має тривати не довше, ніж того вимагають обставини.

Принцип 7

1. Перед тим, як прийняти будь-яке рішення про переміщення осіб, відповідні органи влади мають розглянути всі можливі альтернативні рішення для уникнення переміщення. Якщо альтернативних рішень не існує, то вживаються всі заходи для мінімізації переміщення та його негативних наслідків.

2. Органи влади, які здійснюють переміщення, у максимально можливій мірі забезпечують належні умови розміщення для переміщених осіб, виконання таких переміщень в задовільних умовах з точки зору безпеки, харчування, здоров'я та гігієни, а також нерозлучність членів однієї родини.

3. Якщо переміщення відбувається під час будь-яких ситуацій, окрім зумовлених збройними конфліктами та лихами, дотримуються наступні гарантії: а) спеціальне рішення про це має прийняти орган державної влади, уповноважений за законом виносити рішення про здійснення таких заходів; б) запроваджуються належні заходи для надання особам, які підлягають переміщенню, вичерпної інформації про причини та порядок їх переміщення, а також, у відповідних випадках, про компенсацію та переселення; в) вживаються заходи для отримання вільної та інформованої згоди від осіб, які переміщуються; г) відповідні органи влади докладають зусиль для залучення переміщених осіб, особливо жінок, до планування та виконання переселення; д) правоохоронні заходи здійснюються за необхідності компетентними органами правопорядку; е) право на ефективні засоби правового захисту, включно з переглядом таких рішень відповідними судовими органами, поважається.

Принцип 8

Переміщення здійснюється у такий спосіб, щоб не порушувати права осіб, які переміщуються, на життя, повагу до людської гідності, свободу та безпеку.

Принцип 9

На державу покладається конкретне зобов'язання захищати від переміщень корінні народи, меншини, селян-скотарів та інші групи осіб, які знаходяться в особливій залежності від своїх земель і прив'язані до них.

Принципи, які стосуються захисту під час переміщення

Принцип 10

1. Кожна людина має невід'ємне право на життя, і воно захищається законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Внутрішньо переміщені особи мають бути захищені, зокрема, від: а) геноциду; б) вбивства; в) страт без належного судового розгляду та свавільних страт; г) насильницьких зникнень, включно з викраденням або таємним утриманням під вартою, які становлять небезпеку для життя або призводять до смерті.

Заборонені погрози щодо вчинення будь-яких з перерахованих вище дій та підбурювання до них.

2. За будь-яких обставин забороняються напади на чи інші акти насильства по відношенню до внутрішньо переміщених осіб, які не беруть участі або припинили участь у воєнних діях. Зокрема, внутрішньо переміщеним особам забезпечується захист від: а) прямих нападів або нападів невибіркового характеру чи інших актів насильства, включно зі створенням зон, в яких дозволяється напад на цивільних осіб; б) використання голоду як методу ведення військових дій; в) використання їх як прикриття для захисту військових об'єктів від нападу або для прикриття, підтримки чи створення перешкод військовим операціям; г) нападів на їх табори або поселення; і д) застосування протипіхотних наземних мін.

Принцип 11

1. Кожна людина має право на повагу до її гідності, а також на фізичну, психічну і моральну недоторканність.

2. Внутрішньо переміщеним особам, незалежно від того, чи обмежена їхня свобода, забезпечується, зокрема, захист від: а) зґвалтувань, нанесення тілесних ушкоджень, катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також інших посягань на особисту гідність, таких, як акти насильства за ознакою статі, примусова проституція і будь-які форми непристойних посягань; б) рабства або будь-яких його сучасних форм, таких як продаж у заміжжя, сексуальна експлуатація або примусова праця дітей; і в) актів насильства, спрямованих на залякування внутрішньо переміщених осіб. Забороняються загрози вчинення будь-яких з перерахованих вище дій та підбурювання до них.

Принцип 12

1. Кожна людина має право на особисту свободу та безпеку. Ніхто не може бути безпідставно арештований або затриманий.

2. З метою реалізації цього права для внутрішньо переміщених осіб забороняється утримувати або примусово розміщувати їх у таборах. Якщо за виняткових обставин виникає гостра потреба в утриманні або примусовому розміщенні, то вони не повинні тривати довше, ніж того вимагають обставини.

3. Внутрішньо переміщеним особам забезпечується захист від дискримінаційного арешту й утримання під вартою внаслідок їхнього переміщення.

4. За жодних обставин внутрішньо переміщених осіб не можуть брати в заручники.

Принцип 13

1. За жодних обставин внутрішньо переміщені діти не можуть бути призвані до армії, а також забороняється примушувати їх або дозволяти їм брати участь у військових діях.

2. Внутрішньо переміщеним особам має забезпечуватися захист від дискримінаційної практики призову в будь-які збройні сили або угруповання внаслідок їх переміщення. За будь-яких обставин забороняється будь-який жорстокий, нелюдський або принижуючий гідність примусовий призов або покарання за ухилення від призову.

Принцип 14

1. Кожна внутрішньо переміщена особа має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання.

2. Зокрема, внутрішньо переміщені особи мають право вільно залишати табори та інші поселення та повертатися до них.

Принцип 15

Внутрішньо переміщені особи мають: а) право шукати безпечні умови проживання в іншій частині країни; б) право залишати свою країну; в) право шукати притулок в іншій країні; і г) право на захист від примусового

повернення або переселення в будь-якому місці, де може виникнути загроза їхньому життю, безпеці, свободі та/або здоров'ю.

Принцип 16

1. Усі внутрішньо переміщені особи мають право знати долю та місцезнаходження зниклих безвісти родичів.

2. Відповідні органи влади докладають зусиль для з'ясування долі та місцезнаходження внутрішньо переміщених осіб, які вважаються зниклими безвісти, та співпрацюють з компетентними міжнародними організаціями, які беруть участь у вирішенні цього завдання. Вони інформують близьких родичів про хід пошуків і повідомляють їм про будь-які досягнуті результати.

3. Відповідні органи влади докладають зусиль для збору та ідентифікації останків загиблих осіб, не допускають їх розкрадання і наругу над ними, а також сприяють поверненню цих останків найближчим родичам або забезпечують їх належне поховання.

4. За будь-яких обставин забезпечується захист і повага до місць поховання внутрішньо переміщених осіб. Внутрішньо переміщені особи повинні мати право доступу до місць поховання їхніх померлих родичів.

Принцип 17

1. Кожна людина має право на повагу до її сімейного життя.

2. З метою реалізації цього права для внутрішньо переміщених осіб, які є членами однієї сім'ї, дозволено залишитися разом за їхнім бажанням.

3. Сім'ї, які були розлучені в результаті переміщення, повинні бути возз'єднані за можливістю в найкоротші терміни. Для прискорення возз'єднання таких сімей, особливо, якщо мова йде про дітей, здійснюються усі належні заходи. Компетентні органи сприяють членам сімей в пошуках, заохочують діяльність гуманітарних організацій, які беруть участь у процесі возз'єднання сімей, і співпрацюють з ними.

4. Члени родин внутрішньо переміщених осіб, особиста свобода яких була обмежена в результаті розміщення або примусового утримання в таборах, мають право залишатися разом.

Принцип 18

1. Усі внутрішньо переміщені особи мають право на достатній рівень життя.

2. Незалежно від обставин та без будь-якої дискримінації компетентні органи влади мають надавати і забезпечувати внутрішньо переміщеним особам безпечний доступ до: а) основних продуктів харчування та питної води; б) базового притулку та житла; в) належного одягу; і г) основних медичних послуг та оздоровлення.

3. Особливі зусилля докладаються для забезпечення всебічної участі жінок в плануванні і розподілі базових ресурсів.

Принцип 19

1. Усім пораненим та хворим внутрішньо переміщеним особам та людям з інвалідністю серед них надається якомога повніша і своєчасна медична допомога та догляд. У разі необхідності, внутрішньо переміщеним

особам забезпечується доступ до служб психологічної та соціальної допомоги.

2. Особлива увага має приділятися потребам у медичній допомозі жінкам, включаючи доступ до таких установ і служб системи охорони здоров'я жінок, як центри охорони репродуктивного здоров'я, а також надання належних консультативних послуг жертвам сексуального та інших видів насильства.

3. Особлива увага також має приділятися запобіганню розповсюдженню серед внутрішньо переміщених осіб заразних та інфекційних хвороб, включаючи СНІД.

Принцип 20

1. Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

2. З метою забезпечення цього права для внутрішньо переміщених осіб відповідні органи влади видають їм всі документи, необхідні для користування та реалізації їх законних прав, такі як паспорти, посвідчення особи, свідоцтва про народження та свідоцтва про шлюб. Зокрема органи влади сприяють у видачі нових документів або заміні документів, загублених під час переміщення, без висування будь-яких необґрунтованих умов, таких як вимога повернення на місце постійного проживання для отримання цих або інших необхідних документів.

3. Жінки і чоловіки мають рівні права на отримання таких документів і мають право на те, щоб такі документи виписувалися на їхнє ім'я.

Принцип 21

1. Ніхто не має бути безпідставно позбавлений майна та власності.

2. Захист майна та власності внутрішньо переміщених осіб захищається у всіх обставинах, зокрема, від таких дій: а) розграбування; б) прямих або невідбиркових нападів чи інших актів насильства; г) використання для прикриття військових операцій або цілей; д) каральних дій; і е) знищення або експропріації як одного з видів колективного покарання.

3. Майно та власність, залишені внутрішньо переміщеними особами, мають бути захищені від знищення, а також від довільної або протизаконної експропріації, привласнення чи використання.

Принцип 22

1. Внутрішньо переміщені особи, незалежно від того, проживають вони в таборах чи ні, не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення при реалізації таких прав: а) прав на свободу думки, совісті, релігії або віросповідання, переконань і вираження думок; б) права на вільний пошук можливостей для працевлаштування та участі в економічній діяльності; в) права на свободу зборів та участі на рівноправній основі у справах громади; г) права голосувати та брати участь у веденні державних і громадських справ, включно з правом доступу до засобів, необхідних для здійснення цього права; і д) права спілкуватися мовою, яку вони розуміють.

Принцип 23

1. Кожна людина має право на освіту.

2. З метою забезпечення цього права для внутрішньо переміщених осіб відповідні органи влади забезпечують здобуття такими особами, зокрема переміщеними дітьми, безкоштовної обов'язкової початкової освіти. У процесі навчання мають поважатися їх культурна своєрідність, мова та релігія.

3. Особливі зусилля мають докладатися для забезпечення всебічної та рівноправної участі жінок і дівчат в освітніх програмах.

4. Як тільки дозволять обставини, внутрішньо переміщеним особам, зокрема підліткам та жінкам, незалежно від того, проживають вони в таборах чи ні, надається доступ до освітніх установ та установ для професійної підготовки.

Принцип 24

1. Уся гуманітарна допомога надається згідно з принципами гуманності й неупередженості та без будь-якої дискримінації. 2. Гуманітарна допомога для внутрішньо переміщених осіб не повинна використовуватися не за призначенням, зокрема для політичних або військових цілей.

Принцип 25

1. Головний обов'язок і відповідальність за надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам покладається на органи влади.

2. Міжнародні гуманітарні організації та інші відповідні сторони мають право пропонувати свої послуги з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Такі пропозиції не слід розглядати як недружній акт або втручання у внутрішні справи будь-якої держави і до них слід ставитися доброзичливо. Ці пропозиції не можуть довільно відхилятися, особливо якщо відповідні органи влади не здатні або не бажають надати необхідну гуманітарну допомогу.

3. Відповідні органи влади мають надати дозвіл та сприяти вільному транспортуванню гуманітарної допомоги та надати особам, які займаються доставкою такої допомоги, швидкий і безперешкодний доступ до внутрішньо переміщених осіб.

Принципи, що стосуються гуманітарної допомоги

Принцип 26

Особам, які займаються наданням гуманітарної допомоги, їхнім транспортним засобам та вантажам, забезпечуються захист та недоторканість. Вони не повинні піддаватися нападам або іншим актам насильства.

Принцип 27

1. При наданні допомоги міжнародні гуманітарні організації та інші відповідні сторони належним чином враховують потреби внутрішньо переміщених осіб у захисті та їх права і вживають у зв'язку з цим відповідні заходи. Водночас такі організації та актори повинні дотримуватися відповідних міжнародних стандартів і кодексів поведінки.

2. Попередній пункт жодним чином не впливає на такі, що передбачають забезпечення захисту, обов'язки міжнародних організацій із відповідним мандатом, які можуть запропонувати свої послуги або до яких держави можуть звернутися із відповідним запитом.

Принцип 28

1. На компетентні органи влади покладений основний обов'язок і відповідальність за створення умов, а також за надання засобів, які дозволять внутрішньо переміщеним особам добровільно, в безпечних умовах і з гідністю повернутися у свої будинки або місця постійного проживання, або ж добровільно переселитися в будь-яку іншу частину країни. Відповідні органи влади мають докладати зусиль для полегшення реінтеграції осіб, які повернулися або переселилися.

2. Потрібно докладати особливих зусиль для забезпечення всебічної участі внутрішньо переміщених осіб в плануванні та здійсненні процесу їх повернення, переселення чи реінтеграції.

Принцип 29

1. Внутрішньо переміщені особи, які повернулися до своїх домівок або місць постійного проживання чи переселилися в будь-яку іншу частину країни, не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення. Вони мають право брати всебічну рівноправну участь у веденні державних справ на всіх рівнях і мають рівний доступ до державної служби.

2. Відповідні органи влади несуть обов'язок і відповідальність за надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, які повернулися і/чи переселилися, у поверненні їхнього майна та власності, які вони залишили або які у них були вилучені після їх переміщення. Якщо повернення такого майна і власності неможливе, то відповідні органи влади мають забезпечити або полегшити цим особам отримання належної компенсації або справедливого відшкодування в іншій формі.

Принципи, що сосуються повернення, переселення та реінтеграції

Принцип 30

Усі відповідні органи влади забезпечують та полегшують міжнародним гуманітарним організаціям та іншим відповідним сторонам під час виконання діяльності згідно їх мандатів оперативний і безперешкодний доступ до внутрішньо переміщених осіб з метою сприяння їх поверненню або переселенню та реінтеграції.